III

ГЕРЦОҐИНЯ ДЖОСІЯНА

1.

1705 року, дарма що леді Джосяні було вже двадцять чотири роки, а лордові Давиду сорок чотири, вони ще не одружилися, й на погляд світу для того були найґрунтовніші причини. Може вони ненавиділи одне одного? Зовсім ні. Але те, що не може вислизнути від вас, ніяк не надихає поспішати. Джосіяна хотіла залишитися вільна, а Давид — залишитися молодим. Не бути зв'язаними яко мога довше, це, як здавалося йому, визначало продовжити молодість. В такі джиґунські епохи взагалі багато буває спізнілих молодих людей; вони сивіли нежонаті; співучасницею була перука, а пізніше допомагала пудра. Лорд Чарльз Джеррард, барон Джеррард, з Бромлеївських Джеррардів, в п'ятдесят п'ять років наповнював Лондон розмовами про свої успіхи в жіноцтва. Гарна й молода герцоґиня Бекінґемська, графиня Ковентрі, виявляла шалену любов до шістидесятисьомирічного красуна Томаса Белласіза, віконта Фалькомберґа. Цитували славетні вірші сімдесятирічного Корнеля до двадцятирічної молодої жінки: „Маркіза, коли моє лице". У жінок так само були осінні успіхи,—свідки Нінон та Маріон. Такі були зразки.

Джосіяна й Давид залицялися з особливим відтінком. Вони не любили одне одного,—але взаємно подобалися. Їх задовольняло бути близькими. Навіщо було поспішати з закінченням справи? Тодішні романи спонукали закоханих і заручених до своєрідного стажу, що було ознакою найкращого тону. До того ж Джосіяна знала, що вона неправонароджена королівська дочка, й тому почувала себе принцесою й звисока ставилася до будь-яких угод. Їй подобався Давид. Лорд Давид був вродливий, проте це було другорядне. Вона вважала його за елеґантного.

Бути елеґантним—це все. Елеґантний і розкішний Калібан випереджує бідного Арієля. Лорд Давид був красун,—тим краще; небезпечно бути красуном, бо це визначає бути банальним—він не був таким. Він бився об заклад, боксував, робив борги. Джосіяні подобалися його собаки, його програші, його коханки. Лорд Давид з свого боку був зачарований герцоґинею Джосіяною, дівчиною бездоганною й недріб'язковою, високодумною, неприступною й сміливою. Він складав на її пошану сонети, які вона іноді читала. В цих сонетах він запевняв, що володіти Джосіяною те ж саме, що піднестися до зір, та це не перешкоджало йому відкладати це піднесення від року до року. Він дожидав у передпокої серця Джосіяни, й це подобалося їм обом. При дворі захоплювалися найвищою витонченістю такого відкла-

дання. Леді Джосіяна говорила: „як прикро, що я мушу одружитися з лордом Давидом,—я воліла б закохатися в нього".

Джосіяна була тілом. Найрозкішнішим тілом. Вона була дуже висока, надто висока. Її волосся було такого кольору, що його можна було назвати білявим з пурпурним нюансом. Вона була повна, свіжа, кріпка, рум'яна, незвичайної сміливости й розуму. У неї були дуже виразисті очі. Коханця—ніякого, чистоти—тим паче. Вона огородила себе гордістю. Вона нехтувала з чоловіків, тільки божество або потвора могли бути гідними неї. Якщо неприступність становить доброчесність, то Джосіяна була сама доброчесність, проте без цноти. У неї не було любовних пригод через призирство; проте вона не гнівалася б, коли б їй приписали такі пригоди, аби вони були чудні й відповідали такій особі, як вона. Вона мало шанувала свою репутацію, проте особливо дорожила своєю славою. Верх умілости—вдавати приступну й бути неприступною. У Джосіяні почувалася величність і матеріяльність. Це була якась всеосяжна красота. Вона швидше захоплювала, ніж чарувала. Вона топтала серця. Вона була земною. Вона була б остільки ж здивована, коли б їй показали в її грудях душу, як і тоді, коли б вона побачила за спиною у себе крила. Вона трактувала про Лока. Вона була чемна. Підозрівали, що вона знає арабську мову.

Бути тілом і бути жінкою—дві різні речі. Де жінка уразлива, наприклад з боку жалости, що так легко перетворюється в любовь, Джосіяна не була приступна. Не те, щоб вона була нечула. Античне порівняння тіла з мармуром абсолютно неправдиве. Красота тіла саме в тім, що воно не мармур, а в тім, щоб дрижати, тремтіти, червоніти, мати кров, в тім, щоб бути тугим, не будучи твердим; воно повинно мати своє тремтіння й свої слабкості; воно повинно бути біле, тільки не холодне, бути життям, а мармур—смерть. Тіло, на певнім ступені красоти, майже має право на голизну—воно покриває себе сліпучістю, як запоною. Той, хто побачив би Джосіяну голу, дивився б на неї тільки через променистий серпанок. Вона охоче показала б себе перед сатиром, або перед евнухом. У неї була мітологічна самовпевненість. Її потішало б заподіяти своєю голизною муку, ухилитися від Тантала. Король зробив її герцоґинею, а Юпітер—нереїдою. Така подвійна променистість, з якої складалася дивна ясність цього творіння. Той, що захоплювався нею, почував себе поганином і льокаєм. Вона вела своє походження з неправонародженности і з океану. Здавалося, що вона вийшла з морської піни. Плин води був першим нарисом її долі, але в великому царському оточенні. В ній була хвиля, випадок, царственість і буря. Вона була освічена. Ніколи пристрасті не опановували її, проте вона вивчала їх усі. Вона відчувала одночасно нахил та огиду до пристрастей. Коли б вона проколола себе кинджалом,

то це сталося б, як у Лукреції, тільки після падіння. У цієї незайманої дівчини була розбещена уява. Це була можлива Астарта в реальній Діяні. Через незвичайність високого народження вона була й задерикувата й неприступна. А втім їй було б утішно урядити самій собі власне падіння. Вона гордо витала у хмарах з легкою спокусою спуститися вниз, а може і з цікавістю впасти. Вона була трохи заважка для своєї хмари. Впасти привабливо. Князівська непримушеність дає привілей на спроби, і особа герцоґського походження бавиться там, де міщанка гине. Джосіяна своїм походженням, красотою, іронією, променистістю була майже королева. Був момент, коли вона захоплювалася Люї Буфлером, що ламав між пальцями підкови. Вона жалкувала, що Геркулес помер. Вона жила в чеканні якогось змислового і разом високого ідеалу.

Своїм моральним обличчям вона примушувала пригадати вірш з листа до Пізонів: Desinit in piscem.

„Гарний жіночий торс закінчується гідрою".

У неї були шляхетні груди, розкішні перса, що їх гармонічно підіймало царствене серце, живий і ясний зір, чисте й горде лице, а—хто знає? Може під водою, під прозоро-мутним покровом вона має хвилясте, надприроднє, може драконівське й безформене продовження. Її гордовита цнота в глибині її мрій закінчувалася вадами.

2.

Не вважаючи на все те, вона була манірна.

Така була мода.

Згадайте Єлісавету.

Єлісавета — тип, що в Англії переважав протягом трьох віків — шістнадцятого, сімнадцятого й вісімнадцятого. Єлісавета була більш, ніж англічанка,— вона була англіканка. Звідціля глибока пошана до цієї королеви з боку єпископальної церкви; пошана, що її почувала й католицька церква, яка іноді примішувала до неї відлучення. В устах Сікста V, що анатематствував Єлісавету, прокляття поверталося в мадриґалю. Un gran cervello di principessa[1],— каже він. Марія Стюарт, що менше звертала уваги на церковні питання й більше на жіночі, мало шанувала свою сестру Єлісавету й писала до неї як королева до королеви й кокетка до статечної: „Ваше небажання одружитися походить з того, що ви не хочете втратити волі в любовних пригодах". Марія Стюарт гралася віялом, а Єлісавета — сокирою. Партія нерівна. Нарешті обидві змагалися і в літературі. Марія Стюарт писала французькі вірші, Єлісавета перекладала

[1] Монархиня великого розуму.

Горація. Негарна Єлісавета уявляла себе красунею, любила чотирирядкові вірші та акростихи; їй подобалося, щоб діти, одягнені купідонами, підносили їй ключі від городів, закушувала губки, ніби італійка, і повертала очима, ніби еспанка; у своєму ґардеробі вона мала три тисячі вбрань й туалетів, між ними костюм Мінерви та Амфітріди; вона шанувала ірляндців за їх широкі плечі, прикрашала свої фіжми блістками й сухозлітками, захоплювалась трояндами, лаялася, проклинала, тупала ногами, била кулаками фрейлін, посилала до дідька Дедлея, била канцлера Бурлея, що плакав, стара животина, плювала на Метью, тягала за комір Геттона, давала ляпасів Ессексу, показувала Бассомпьеру свої ноги, була незаймана. Те, що вона робила для Бассомпьера, цариця Савська робила для Соломона [1]. Значить, це було правильно: святе письмо утворило прецедент. Біблійне може бути англіканським. Біблійний прецедент доходить навіть до того, що з'явилася дитина, яку назвали Ебнехакемом або Мелілехетом, цебто с и н о м м у д р е ц я.

А чому й не бути таким звичаям? Цинізм не гірший за лицемірство.

Тепер Англія, що має свого Лойолу, якого звуть Веслеєм, трохи спускає очі перед таким минулим. Вона незадоволена з нього і разом з тим пишається.

За таких звичаїв існувала вподоба до потвор, особливо у жінок і спеціяльно у гарненьких. Для чого бути й гарною, коли не мати коло себе мацапури? Що за користь бути королевою, коли який китайський болванчик не буде говорити тобі „ти". Марія Стюарт була „ласкава" до кльовна Ріцціо. Марія Тереза еспанська була „трохи інтимна" з негром. Звідціля — ч о р н а а б а т е с с а. В альковах великого віку у великій пошані був горб; свідок — маршал Люксембурґ.

А перед Люксембурґом — Конде, „цей маленький чоловічок, такий гарний".

Самі красуні, не порушуючи пристойности, могли бути кривобокі. Так водилося. У Анни Болейн одна груднина була більша за другу, шість пальців на одній руці і зайвий зуб. Ля-Вайльєр була крива. Це не перешкоджало Генріхові VIII і Людовікові XIV бути шалено в них закоханими.

Такі самі збочення припускалися і з морального боку. Мабуть жодної не було жінки вищої верстви, що не подавала б тератологічних випадків. В Аґнесах містилися Мелузіни. Вдень вони були жінки, а вночі — упирі. Вони ходили на майдани цілувати на залізних кілках свіже одрубані голови. Марґаріта Валуа, праматір манірниць, носила на поясі під замком у бляшаних скриньках,

---

[1] Regina Saba coram rege crura denudavit (цариця Савська заголювала перед царем ноги). Schicklardus in Prooemio Tarich Jersici, F. 65.

що їх прикріплено було до спідниці, серця всіх померлих коханців. Генріх IV ховався якраз під цю спідницю.

У вісімнадцятому сторіччі герцогиня Берійська, дочка регента, з'єднала всі ці творіння в непристойному й царственому типі. Проте красуні знали латинську мову. Від шістнадцятого віку це була одна з жіночих принад. Джені Грей довела свою елегантність до того, що знала єврейську мову.

Герцогиня Джосіяна була латинщиця. Крім того, за іншою доброю модою вона була католичка. Але, зазначімо, вона була таємною католичкою і скорше такою, як її дядько Карло II, а не як її батько Яків II. Яків II через свій католицизм загубив царство, а Джосіяна не хотіла ризикувати своїм перством. От чому, католичка у своєму інтимному колі й між витонченими чоловіками й жінками, вона була протестантка для чужих. Для черні.

Таке ставлення до релігії має свої зручності. Користаються з усіх благ, що належать офіційній єпископальній церкві, а пізніше вмирають, як Гроцій, в лоні китолицизма, й на вічну пам'ять їх панотець Пето править месу.

Дарма що Джосіяна була повна й дужа, вона — ми це підкреслюємо — була цілковита манірниця.

Іноді її якась сонлива й змислова маніра розтягати кінці фраз нагадувала, як тигриця, прокрадаючися по джунглях, поволі простягає свої лапи.

Користь бути манірною полягає в тому, що це якось примушує род людський. Манірні люди одбирають у людства честь належати до нього.

Найважливіше держати людськість на певному віддаленні від себе.

Палац Рамбулье може замінити Олімп.

Юнона перетворюється в Арамінту. Нездійснена претензія на божественість творить манірницю. Замість ударів грому—зухвальство. Храм зморщується до будуару. Не маючи можливости бути богинею, жінка стає ідолом. Крім того, в манірності є певний педантизм, що подобається жіноцтву. Кокетка й педант — двоє сусідів. Вони мають одну спільну рису — фанфаронство.

Витончене походить з змислового. Гурманство призводить до перебірливости. Гримаса огиди сполучається з ненажерливістю.

Нарешті, жінки свою слабкість віддають під захист цієї всієї галянтної казуїстики, що у манірниць заступає місце сумлінности. Це вал з ровом. У кожної манірниці вираз огиди. Це охороняє.

Вони згодяться на все, але покищо ставляться зневажливо. Вичикуючи.

У глибині серця у Джосіяни було щось неспокійне. Вона почувала такий нахил до безсоромности, що ставала святенницею. Коли гордість відхиляє нас од властивих нам вад, вона призводить нас до протилежних вад. Надмірне зусилля бути цнотливою

зробило її неприступною. Бути надто на сторожі — це висвідчує таємне бажання нападу. Хто грізний, той не суворий.

Вона замкнулася в гоноровитій виключності свого стану й свого народження, може заміряючися, як ми показали, на якусь різку вихватку.

Був початок вісімнадцятого століття. Англія починала наслідувати те, що мала Франція підчас реґентства. Вальполь і Дюбуа схожі один до одного. Мальборо воював проти свого екс-короля Якова II, якому він, як казали, продав свою сестру Черчіль. Болінґброк уже блищав, а Рішельє тільки починав набувати значіння. Для зручности зальотів потрібне певне змішування верств,— вади зрівнюють. Пізніше це повинні були зробити ідеї. Зв'язок з черню — ця аристократична прелюдія — почав те, що закінчила революція. Надто недалеко був той час, коли Желіот серед дня прилюдно сидітиме на ліжку маркізи д'Епіне. Правда,— бо й звичаї мають свою луну,—що і в шістнадцятому столітті бачили нічний ковпак Сметона на подушці Ганни Болей.

Коли, як стверджує не знаю який собор, жінка й гріх — синоніми, то ніколи жінка не була більше жінкою, як за тих от часів. Ніколи, прикриваючи свою несталість своєю привабливістю і свою хитність своєю всемогутністю, вона владніше не примушувала вибачати їй. Зробити заборонений овоч дозволеним — у цьому падіння Єви; але зробити дозволений овоч забороненим — в цьому її тріюмф. Вона закінчила цим. У вісімнадцятому столітті жінка замикає двері перед чоловіком. Вона замикається в Едемі з Сатаною. Адама вигнано.

3.

Всі інстинкти Джосіяни нахиляли її віддатися скоріше в якійсь вишуканій любовній пригоді, ніж законно в шлюбі. Віддатися за коханням — це відповідає літературі, нагадує про Меналька та Амарілісу, і таке падіння можна вважати майже за акт вчености.

У m-lle Скюдері, якщо залишити на боці те, що негарну за вади тягне до негарного, не було іншого мотиву віддатися Пелісонові, окрім цього.

Дівчина — повновладна, жінка — підлегла,— такі стародавні англійські звичаї. Джосіяна намагалася одсунути яко мога на далі годину цієї підлеглости. Що вона повинна була одружитися з лордом Давидом, це поза сумнівом було неминуче, бо така була воля короля,— але як це прикро. Джосіяна й притягала й відштовхувала лорда Давида. Між ними була мовчазна згода — не з'єднуватися й не розривати. Вони уникали одно одного. Така любов — один крок уперед і два кроки назад — знайшла свій вираз у сучасних танках — менуеті й ґаволі. Бути людьми

одруженими — це не до лиця, від цього стьожки, що їх носять, стають блідими, це старить. Шлюб — це розв'язання ясне до розпачу. Нотар віддає жінку,— яка банальність! Шлюб це брутальність; він остаточно визначає становище, душить волю, вбиває вибір, має, як і граматика, свою синтаксу, надхнення замінює ортографією, з любови робить диктант, виганяє з життя таємність, накладає прозорість на періодичні й неминучі функції, перетворює химеру хмар в жіночу сорочку; шлюбні права принижують як того, хто ними користається, так і того, хто їм підлягає; нахиляючи цілком на один бік, порушує чарівну рівновагу статі дужої й статі могутньої, сили й краси, і обертає одного в господаря, а другу в служницю, тоді як поза шлюбом є тільки раб і королева. Зробити ліжко таким прозаїчним, що воно стає пристойним,— невже ж не розуміють, що нема нічого вульгарнішого? Що є безглуздіше від дозволеного кохання?

Лорд Давид мужнів. Сорок років — це година, що попереджаючи дзвонить. Він не помічав цього. І справді він завсігди мав вигляд тридцятирічного. Він визнавав за приємніше бажати Джосіяни, ніж володіти нею. Він володів іншими. У нього були жінки. Джосіяна з свого боку мала свої мрії.

Її мрії були значно гірше.

У герцогині Джосіяни була одна особливість, що кінець-кінцем не така вже й рідка, як гадають; одно око у неї було блакитне, а друге чорне. В її зіницях ховались любов і ненависть, щастя й нещастя. В її погляді змішувалися день і ніч.

Її честолюбне бажання полягало в тім, щоб показати себе здатною на неможливе.

Одного разу вона сказала Свіфтові:

- Невже ж ви уявляєте собі, ви—інші, що ваше призирство справді існує?

„Ви — інші" — це все людство.

З неї була папістка тільки зовні. Її католицизм не переходив за межі того, що вимагала елеґантність. Вона одягалася в тяжкі оксамитові, атласні, муарові сукні,— деякі з них були завширшки в п'ятнадцять або шістнадцять аршин,— заткані золотом і сріблом; навколо пояса красувалися китиці з перлин і дорогоцінного каміння. Вона зловживала галунами. Іноді вона одягала сукняну куртку, розшиту, як у бакалавра. Вона їздила верхи на чоловічому сідлі, не зважаючи на те, що жіночі сідла завела в Англії ще в чотирнадцятому столітті Ганна, дружина Річарда II. За кастільським звичаєм вона умивала лице, руки, плечі й груди цукром, розведеним у яєчних білках. Почувши щось особливо дотепне, вона сміялася задумливо й особливо привабливо.

Кінець-кінцем, в неї не було ніякої злобливости. Вона була скоріше добра.

VI

MAGISTER ELEGANTIARUM [1]

Джосіяна скучала,—про це нема чого казати.

Лордові Давиду Діррі Мойру належало видатне місце в веселому лондонському житті. Його шанувало вельможне панство й дворянство.

Зазначімо, що лорд Давид особливо вславився: він насмілився носити власне волосся. Реакція проти перуків тоді саме починалася. Так само, як 1824 р. Євґеній Деверія перший насмілився запустити бороду, 1702 року Прайс Девере перший наважився прилюдно зняти перуку, майстерньо завиваючи натуральне волосся. Ризикнути своєю шевелюрою — це було майже те саме, що ризикнути головою. Обурення було вселюдне; а тим часом Прайс Девере був віконт Герфорд і англійський пер. Його ображали, і справді було за що. Підчас найдужчого шикання враз з'явився лорд Давид так само з власним волоссям і без перуки. Такі речі призвіщають кінець громадянства. Лорда Давида ганьбили ще більше, ніж виконта Герфорда. Він тримався добре. Прайс Девере був перший, Давид Діррі Мойр — другий. Іноді важче бути другим, ніж першим. Треба менше геніяльности, проте більше сміливости. Перший, п'яний від новини, міг і не помічати небезпеки, другий бачить безодню й кидається в неї. Ця безодня — не носити більше перуки, й Давид Діррі Мойр кинувся в неї. Пізніше почали наслідувати; за ними, цими двома революціонерами, взяли й інші сміливість носити зачіску з власного волосся; пудра зменшувала провину.

Щоб зафіксувати мимохідь цей важливий історичний момент, скажемо, що справжнє первенство в війні проти перуків належить королеві Хрістіні Шведській, що носила чоловічий одяг і від 1680 року з'являлася з своїм каштановим напудреним волоссям, що їжилося без зачіски, як волосся, що тільки виростає. Крім того у неї була „борода з декількох волосків", як каже Місон.

З свого боку й папа буллою від березня року 1694-го трохи дискредитував перуку, заборонивши її носити єпископам та священикам і давши духівництву розпорядження запустити волосся.

Так от, лорд Давид не носив перуки і взував виросткові чоботи.

Такі великі вчинки викликали загальне захоплення. Не було клюбу, в якому він не був би за лідера, ні одного боксу, на якому не бажали б мати його за referee. Referee—це арбітр.

Він складав статути для багатьох клюбів вищого кола, він заснував декілька великосвітських установ, з яких одна, „Леді

[1] Учитель елеґантности.

Ґінея", існувала в Пелль-Мелі ще 1772 року. „Леді Ґінея" був клюб, де збиралися всі молоді лорди. Там грали. Найменшою ставкою був суверток у п'ятдесять ґіней, і на столі ніколи не бувало менш, як двадцять тисяч ґіней. Біля кожного грача стояв столик на одній ніжці, щоб поставити чашку чаю й дерев'яну позолочену баньку, куди клали сувертки ґіней. На грачах, як на служниках, коли вони чистили ножі, були шкуратяні нарукавники, що зберегали їх манжети, шкуратяні нагрудники, щоб зберегти їхні брижжі, а на голові, щоб захистити очі від яркого освітлення лямп і щоб держати в порядку їхнє завивання, широкі солом'яні брилі, що їх було прикрашено квітками. Всі вони були в машкарах, щоб не видно було хвилювання, особливо підчас гри „в п'ятнадцять". Всі вони мали на собі одежу навиворот, щоб притягти успіх.

Лорд Давид був за члена Бефштекс-клюбу, безпечного клюбу, Спліт-Фартінг-клюбу, клюбу Воркотунів, клюбу Копієшників, Запечатаного Вузла, Sealed Knot, що був клюбом роялістів, і клюбу Мартіна Писаки „Martinis Scribblerus", що його заснував Свіфт замість Круглого клюбу, Rota, що його заснував Мільтон.

Не зважаючи на свою красу, він був членом клюбу негарних. Цей клюб було присвячено потворності. Там брали на себе обов'язок битися не за гарну жінку, а за негарного чоловіка. Залю клюбу було прикрашено огидними портретами: Терсіта, Трібуле, Денса, Гудібраса, Скарона. На камні стояв бюст Езопа між бюстом одноокого Коклеса й Камоенса; Коклес був сліпий на ліве око, а Камоенс — на праве, і кожного з них вирізано було з того боку, на який він був сліпий, і ці два профілі без очей було поставлено один проти одного. Коли гарна пані Візар захворіла на віспу, клюб негарних пив за її здоров'я. Цей клюб процвітав ще на початку дев'ятнадцятого сторіччя; він послав диплом почесного члена Мірабо.

Після реставрації Карла II революційні клюби було знищено На маленькій вулиці, сусідній з Мурфілдом, було зруйновано таверну, де містився клюб Телячої Голови, Calf's head Club,— так його названо тому, що 30 січня 1649 року, того дня, коли на ешафоті пролито було кров Карла I, тут пили червоне вино з телячого черепа за здоров'я Кромвеля.

Замість республіканських клюбів з'явилися монархічні клюби. В них розважалися пристойно.

Був клюб She romps [1]. Хапали на вулиці жінку, перехожу, городянку, скільки можливо не стару і не зовсім погану, силомиць втягували її до клюбу й там примушували ходити на руках, догори ногами, з закритим спущеними спідницями лицем. Якщо вона робила це неохоче, то її легенько шмагали прутиком по

[1] Вона стрибає.

тому, що не було закрите. Це вже була її провина. Кавалери цього своєрідного манежа звалися „стрибунами".

Був клюб „Гарячих Блискавок", метафорично, „Веселих танків". Негритянки й білі жінки танцювали танки перуанських пікантів і тимтиримбасів, особливо танок „мозамала", цебто „поганенька дівчина", танок, за тріюмф якого важали, коли танцюристка сідала на кучу висівок і, піднявшися, залишала на них відповідний відбиток. Взагалі там ілюстрували в лицях вірш Лукреція:

Tunc Venus in silvis jungebat corpora amantumnem[1].

Був ще клюб „Огня Геєнського", Hellfire Club, де грали в те, щоб бути нечестивими. Це було змагання блюзнірів. Пекло було призом за найбільше блюзнірство.

Був клюб „Ударів Головою", що його названо було так тому, що там завдавали удари людям головою. Вишукували якогонебудь носія з широкими грудьми та обличчям дурня. Йому пропонували, а в разі потреби й примушували, випити кухоль портеру за те, щоб він дозволив завдати чотири удари головою в груди. Потім билися об заклад. Одного разу великий дурень, валієць, на прізвище Ґоґанжерд, за третім ударом голови віддав богові душу. Виникла серйозна справа. Нарядили слідство, й слідча комісія постановила такий вирок: „помер через розрив серця, до якого спричинилося зловживання питвом". І справді, Ґоґанжерд випив кухоль портеру.

Був Fun Club. Слова fun, як cant, як humour не можна перекласти. Щодо жарту, то fun те саме, що перець проти соли. Вдертися до будинку, розбити цінне дзеркало, почикрижити родинні портрети, отруїти собаку, посадовити кішку до клітки з птицями,— це зветься „наробити доброго fun". Дати неправдиві погані відомості, що примусять даремно одягтися в жалобу — це fun. І той був би fun, хто зробив би чотирикутну дірку в картині Гольбейна в Гемптон-Курті. Знаменитим fun було б те, щоб відрубати руку Венері Мілоській. За Якова II молодий лорд-мільйонер викликав несамовитий сміх всього Лондону тим, що підпалив чиюсь хатину,— його проголосили королем fun'a. Нещасні вискочили з хатини в одних сорочках. Члени Fun club'a, всі з найвищої аристократії, гасали по Лондону в той час, коли горожани спали, зривали з завіс віконниці, обрізували кишки в пожежних трубах, розбивали цистерни, здіймали вивіски, топтали городи, гасили ліхтарі, підпалювали палі в будинків, розбивали шибки у вікнах, особливо в бідних кварталах. Так багачі поступали з бідолахами. От чому скаржитися було неможливо. До того ж це були жарти. Ці звичаї не зовсім зникли ще й тепер. В деяких місцевостях Англії або в англійських володіннях,

[1] Тоді Венера з'єднувала в лісах тіла закоханих.

наприклад на Ґернсеї, від часу до часу вам у ночі спустошать трохи ваш будинок, розламають вам паркан, обірвуть молоток у ваших дверей і інш. Коли б це були бідні, їх би відрядили на каторгу; та це ж були любі молоді люди.

В найзначнішому клюбі голову звали імператором, що носив над лобом півмісяця, цей був „Великий Могок". Могок перевищив fun'a. Робити зло ради зла — такий був його програм. Могок-Клюб мав ґрандіозну ціль — шкодити. Щоб здійснювати це завдання, всі засоби були добрі. Становлячися могоками, приносили присягу бути шкідливими. Шкодити за всяку ціну, кому б не було і як би не було, — такий був обов'язок. Кожен член Могок-Клюбу мусив мати особливий талант. Один був танцмейстером, цебто примушував селян стрибати, шпигаючи їм у литки своєю шпагою. Інші вміли „вижимати піт"; для цього шість-вісім дворян з рапірами в руках оточували якогонебудь обірванця; оточений з усіх боків голодранець не міг не повернутися до когонебудь з них спиною; джентлмен, до якого він ставав спиною, карав його, уколюючи його шпагою, а той повертався; новий укол у спину нагадував йому, що хтось з шляхетних ззаду у нього, і так далі, кожен колов його по черзі; коли людина, замкнена в цьому колі шпаг і зовсім закривавлена, досить накрутиться й натанцюється, тоді примушували льокаїв бити його, щоб змінити напрямок його думок. Інші „били лева", цебто з сміхом спиняли прохожого, ударом кулака розбивали йому ніс і стромляли два великих пальці йому в очі. Якщо виколювали очі, то за них платили.

От так на початку вісімнадцятого століття переводили час гулящі багачі в Англії. Паризькі гулящі розважалися інакше. Де-Шароле з порогу свого будинку стріляв у прохожих. Молодь тішилася за всіх часів своїм звичаєм.

Лорд Давид Діррі Мойр вносив у ці різні веселі заклади свій розкішний і щедрий дух. Як і всі інші, він весело підпалював дерев'яну хатину з солом'яним дахом і злегка піджарював тих, що були в ній, але він відбудовував їм ка'мяні будинки. Трапилося йому примусити танцювати на руках двох жінок у She romps Club. Одна була дівчина, і він дав їй віно; друга була заміжня, і він призначив її чоловіка капеляном.

Півнячі бої зобов'язані перед ним похвальними удосконаленнями. Цікаво було дивитися, як лорд Давид готував півня до бою. Півні хапають один одного за пір'я, як люди за волосся. Тому лорд Давид робив свого півня по змозі лисим. Він вистригав йому ножицями всі пір'я на хвості і все пір'я на шиї від голови до плечей. „Отак менше буде для дзьобу супротивника",— казав він. Потім він розправляв крила свого півня й загострював на кінцях кожне перо одне за одним і надавав крилам вигляду стріл. „Це для очей ворога",— говорив він. Потім він скріб лапи

складаним ножиком, загострював кігті й на шпору кожної лапи одягав гостру й наточену крицеву острогу,— плював йому на голову, плював йому на шию, намазував слиною, як колись натирали маслом атлетів, пускав його, страшного, й кричав: „ось як з півня роблять орла й як тварину з курника роблять гірською твариною“...

Лорд Давид бував на боксах,— тут він був живим правилом. Підчас підготувань у важливих випадках не хто інший, як він, показував, як вбивати кілки й натягувати вірьовки, й визначав кількість сажнів, щоб вийшла квадратова арена для бою. Якщо він був секундантом, то він не відставав од свого боксера ні на крок, держав у одній руці пляшку, а в другій губку й кричав йому: Strike fair [1], навчав його різним хитрощам, підчас бою давав поради, обтирав кров; коли той падав, то підіймав його, клав голову на свої коліна, вставляв шийку пляшки між зуби, набирав у свій рот води й прискав дрібним дощем в очі, в уші,— це оживляло конаючих. А коли він був арбітром, то стежив за правильністю ударів, забороняв кому б не було, крім секундантів, допомагати бійцям, проголошував переможеним того чемпіона, що не ставав прямо проти супротивника, пильнував, щоб не спізнювалися й напівхвилини, рахував спотикання, робив зауваження тому, хто бився головою, й забороняв бити лежачого. Але все це знання не зробило з нього педанта й ані трохи не позбавляло його елеґантности великосвітської людини.

Коли він бував за арбітра на боксах, то засмалені, прищуваті й волосаті прихильники того чи іншого бійця ніколи не наважувались перелізати через загорожу, входити на арену, розривати вірьовки, виривати кілки, силою вмішуватися в бійку для того, щоб допомогти знесиленому та щоб зрівняти шанси бійця, за якого вони держали заклад. Лорд Давид належав до тієї невеличкої кількости арбітрів, що їх не насмілювалися бити.

Ніхто не муштрував так, як він. Боксер, що він погоджувався „муштрувати“ його, був певний переваги. Лорд Давид вибирав Геркулеса, масивного, як скеля, високого, як башта, й няньчився з ним. Примусити цю людську скелю перейти від оборони до нападу, таке було головне завдання. Це він робив досконало. Раз взявши циклопа за вихованця, він не покидав його. Він ставав йому за няньку. Він одмірював йому вино, він важив йому м'ясо, він стежив за його сном. Це він вигадав той особливий режим для атлета, що його потім відновив Морлей: вранці — сире яйце й склянку хересу, опівдня — м'ясо з кров'ю й чай, о четвертій годині — піджарений хліб і чай, увечері — ель і піджарений хліб. Після цього він роздягав людину, масажував і клав спати. На вулиці він не спускав його з очей, охороняючи його

[1] Бий дужче.

від усякої небезпеки — від коней, що зірвались, екіпажних колес п'яних салдат, гарних дівчат. Він пильнував його доброчесність Це матернє піклування вносило безперестанно деякі нові удосконалення у виховання годованця. Він навчав його ударам кулака, що ними вибивають зуби, й ударам пальця, що видавлюють очі. Що може бути зворушливішого!

Отак готувався він до політичної діяльности, до якої пізніше повинні були покликати його. Адже ж немалозначна справа зробитися цілковитим джентлменом.

Лорд Давид Діррі Мойр пристрасно любив вистави на майданах, балаганні фарси, цирки з цікавим звір'ям, бараки штукарів, кльовнів, блазнів, паяців, фарси на вільному повітрі й усякі ярмаркові дивини. Справжній вельможний пан той, хто має вподобу до людини з народу; ось чому лорд Давид відвідував таверни й балагани Лондона й П'яти Портів. Щоб мати можливість в разі потреби, не компрометуючи свого ранґу в білій ескадрі, зчепитися з матросом або конопатчиком, він, ідучи в ці закутки, одягався в матроську куртку. В цих переодяганнях йому зручно було те, що він не носив перуки, бо навіть за Людовіка XIV народ зберегав своє волосся, як лев свою голову. Таким способом, він був вільний. Маленькі люди, що лорд Давид стрічався з ними на цих зборищах і з якими він змішувався, ставилися до нього з великою пошаною й не знали, що він лорд. Вони звали його Том-Джім-Джек. Під таким ім'ям він був популярний і дуже відомий серед цих гультяїв. Він зразково вмів знатися з покидьками. При нагоді він давав і кулака. Леді Джосіяна знала цю сторону його життя й дуже ухваляла.

V

КОРОЛЕВА ГАННА

1.

Над цією парою стояла Ганна, королева Англії.

Перша-ліпша жінка—така була королева Ганна. Вона була майже весела, майже чемна, майже величня. Жадна з її якостей не досягала міри доброчесности, жадна з її хиб не досягала рівня вади. Її повність була пухка, її уразливість була груба, її добрість була дурна. Вона була вперта й м'яка. Жінка—вона була невірна й вірна,—вона мала фаворитів, яким оддавала своє серце, чоловіка, для якого зберегала своє ліжко. Християнка—вона була єретичка й святенниця. У неї була єдина краса—шия, дужа як у Ніобеї, все інше в ній було негарне. Вона кокетувала незграбно й чесно. Шкура в неї була біла й ніжна, вона її надто показувала. Це від неї пішла мода на вузьке намисто на шиї з ве-

ликих перлин. У неї був вузький лоб, змислові губи, м'язисті щоки, великі короткозорі очі. Її короткозорість поширювалася й на її розум. За винятком вибухів веселости, що іноді бували в неї,—вибухів так само важких, як і гнів її, вона жила в якійсь безмовній буркотні й мовчазному незадоволенні. У неї виривалися слова, що їх треба було вгадувати. Вона уявляла з себе якусь мішанину доброї жінки й лихої чортихи. Вона любила різні несподіванки—глибоко жіноча риса. Ганна була погано виробленим зразком всесвітньої Єви. І цьому неясному начеркові трапився такий випадок—трон. Вона випивала. Її чоловік був чистокровний данець.

Вона була торі але урядувала за допомогою віґів. По-жіночому, нерозсудливо. На неї находили напади скаженини. Вона все ламала. Неможливо уявити особи, що була б менш придатня для керування державними справами. Події наче падали в неї з рук на землю. Вся її політика була надтріснута. Вона чудово робила великі катастрофи з маленьких причин. Коли її захоплювала фантазія показати свою владу, вона звала це: давати удари кочерги.

Вдаючи глибокий розум, вона говорила такі слова: „ні один пер не може стояти перед королем з накритою головою, за винятком Курсі, барона Кінзаля, пера Ірляндського". Вона казала: „Буде несправедливо, коли мій чоловік не буде лордом-адміралом, бо мій батько був ним". І вона зробила Георга Данського вищим адміралом Англії „and of all Her Majesty's Plantations [1]. У неї було постійне випаровування поганого настрою. Вона не висловлювала своїх думок,—вони випаровувались з неї. В цій гусці був сфінкс.

У неї не було ненависти до fun'а, до злобливих і ворожих жартів. Коли б вона могла зробити Аполона горбатим, це дало б їй радість. Проте вона залишила б його богом. Добра—вона мала за ідеал нікого не доводити до одчаю, але набридати всім на світі. Часто вона висловлювалася грубо, і, ще трохи, вона лаялася б, як Єлісавета. Час-від-часу вона виймала з чоловічої кишені в своїй спідниці маленьку круглу срібну коробочку, на якій був її портрет у профіль між двома літерами Q. A. [2], відкривала цю коробочку, кінцем пальця діставала трохи помади й красила губи. Тоді, прибравши свій рот, вона починала сміятися. Вона була дуже ласа до пласких зеляндських пірників. Вона пишалася своєю повністю.

Скоріше пуританка, ніж що інше, вона все ж залюбки захоплювалася виставами. Вона мала намір заснувати музичну академію на зразок французької академії. Року 1700-го француз, на

---

[1] У всіх володінь її величности.
[2] Queen Ann—королева Ганна.

ймення Фортрош, хотів спорудити в Парижу „Королівський цирк", що коштував би чотириста тисяч ліврів, проти чого був д'Аржансон; Фортрош перейшов до Англії й пропонував королеві Ганні збудувати в Лондоні театр з машинами, розкішніший за королівський театр у Франції, з чотирма підпіллями—на деякий час ця ідея захопила її. Як і Людовіку XIV, їй подобалося їздити швидко. Переїзд од Віндзора до Лондону з зупинками, щоб перепрягти коней, іноді забирав менше, як годину з чвертю.

2.

За часів Ганни заборонено було всякі збори без дозволу двох мирових суддів. Дванадцять осіб, що збиралися хоч би для того, щоб попоїсти устриць та випити портеру, ставали подозрілими в змові.

Закони проти Ірляндії, що їх видала королева Ганна, були немилосердні.

Ганна народилася 1664 року, за два роки перед пожежею в Лондоні, на підставі чого астрологи (а вони ще були тоді; свідок—Людовік XIV, що народився в присутності астролога, який сповив його у гороскоп) провіщували, що, як „старша сестра вогню", вона буде королевою. Вона стала нею через астрологію й революцію 1688 року. Вона вважала себе за принижену тим, що хрищеним батьком її був тільки Джільберт, архієпископ Кентерберійський. В Англії тоді вже не можна було стати хрищеницею папи. Простий примас—це посередній хрищений батько. Ганна повинна була задовольнитися цим. Це була її провина. Навіщо вона була протестантка?

Данія заплатила за її дівоцтво, virginitas empta, як сказано в старовинних хартіях, призначивши їй шість тисяч двісті п'ятдесят фунтів стерлінґів річного прибутку, що його приносив Вардінбурґ і остров Фемарн.

Ганна наслідувала, не через переконання, а тільки за рутиною, традиції Вільгельма. Англійці за це царювання, що народилося з революції, користалися всім тим, що можна було здобути з волі між Лондонською Баштою, куди сажали ораторів, і ганебним стовпом, до якого ставили письменників. Ганна трохи розмовляла данською мовою сам-на-сам з своїм чоловіком і трохи французькою сам-на-сам з Болінгброком. Правда, нерозбірно, але за тих часів, особливо при дворі, була велика мода в англійців розмовляти французькою мовою. Дотепне слово виходило добре тільки по-фрацузькому. Ганна особливо піклувалася про монети, переважно мідні монети, що були низькопробні й ходили серед народа; вона хотіла красуватися на них. За її царювання фартинґи вибито було в шости видах. На звороті трьох перших вона наказала вибити просто трон; на звороті четвертого й п'я-

того вона бажала мати тріюмфальну колісницю, а на звороті шостого—богиню, що держала в одній руці меч, а в другій—оливну вітку з написом: Bello et pace[1]. Дочка Якова II, що був простодушний і жорстокий, вона була груба.

І в той самий час насправді вона була лагідна. Суперечність тільки позірна. Гнів перетворював її. Нагрійте цукор, — він закипить.

Ганна була популярна. Англія любить царювання жінок. Чому? Франція не припускає їх. Це вже є причина. Може навіть іншої причини й не було. Для англійських істориків Єлісавета—це величчя, Ганна—це добрість. Як їм завгодно. Нехай буде так. Але в цих жіночих царюваннях не було ніякої витонченности. Їхні лінії грубі. Це важке величчя й важка добрість. Щодо їх незаплямованої доброчесности, то Англія шанує її,—ми не будемо заперечувати. Єлісавета—незаймана діва, пом'ягшена Ессексом, а Ганна—вірна жінка, ускладнена Болінгброком.

3.

Ідіотська звичка, що її мають усі народи, приписувати королеві те, що роблять вони самі. Вони б'ються. Кому слава? Королеві. Вони платять. Хто розкошує? Король. І народові подобається, коли король такий багатий. Король одержує від бідних карбованця й дає бідним шага. Який він щедрий! Колосальний п'єдесталь милується своїм тягарем—пігмеєм, що його поставлено на нього. Який великий цей мірмідонець? Він у мене на спині. Карлик має чудовий засіб стати вищим за велетня—це залізти на його плечі. Проте, дивно, що велетень дозволяє це робити; а що він захоплюється величчям карлика, це нерозумно. Людська наївність.

Кінні статуї, що їх зберегають тільки для королів, дуже добре уявляють царювання; кінь—це народ. Тільки цей кінь поволі перетворюється. Спочатку—це осел, а накінці—це лев. Тоді він скидає свого верхівця, і ви маєте в Англії 1642 рік, а у Франції 1789 рік, а іноді він пожирає його,—тоді ви маєте в Англії 1649, а у Франції 1793 рік.

Що лев знову може стати ослом, це дивно, проте це буває. Це бачили в Англії. Там знову наділи на себе сідло роялістичного поганства. Королева Ганна, як ми оце сказали, була популярна. Що ж вона зробила для цього? Та нічогісінько. Нічого — це все, чого вимагають від англійського короля. За це „нічого" він одержує сто тридцять мільйонів на рік.

---

[1] Війною й миром.

Взагалі Ганна зробила свій народ „щасливим“, як з люб'язною настирливістю тричі повторює французький перекладач книги Бівфеля на 6 і 9 сторінках своєї присвяти й на 3 сторінці своєї передмови.

4.

Королева Ганна була не зовсім задоволена герцоґинею Джосіяною з двох причин.

Поперше, тому, що вона визнавала герцоґиню Джосіяну за гарну.

Подруге, тому, що вона визнавала за гарного жениха герцоґині Джосіяни.

Цих двох причин досить, щоб викликати ревнощі в жінки; для королеви досить і однієї.

Додамо ще. Вона була незадоволена тим, що та була її сестрою.

Ганна не любила, щоб жінки були гарні. Вона визнавала, що це суперечить моралі.

Щодо неї самої, то вона була негарна.

Але не з власного вибору.

Частина релігійности її походила з того, що вона була негарна.

Джосіяна, красуня й філософ, дратувала королеву.

Гарна герцоґиня не може бути приємною сестрою для негарної королеви.

Була ще одна причина незадоволення—це незаконне народження Джосіяни.

Ганна була дочка Ганни Гойд, простої леді, з якою одружився Яків II, тоді ще герцоґ Йоркський,— шлюб законний, але прикрий. Ця низька кров у жилах Ганни примушувала її почувати, що вона тільки напів царського походження; а Джосіяна, що з'явилася на світ цілком незаконно, підкреслювала неправільність, меншу, а все ж реальну, народження королеви. Дочка від нерівного шлюбу бачила без задоволення, не зовсім далеко від себе, неправонароджену дочку. Тут була прикра схожість. Джосіяна мала право сказати Ганні: „моя мати не гірша за вашу“. При дворі цього не говорили, але, очевидячки, думали. Це було образливо для королівської величности. Для чого ця Джосіяна? Що за ідея була в неї народитися? На що потрібна якась Джосіяна? Деякі співставлення зневажають.

Але Ганна назовні ставилася добре до Джосіяни.

Може вона й любила б її, коли б вона не була їй сестра.

VI

БАРКІЛФЕДРО

Корисно знати, що роблять певні особи, а доглядати за ними—мудро.

Джосіяна трохи шпигувала за лордом Давидом через свою людину, якій вона вірила й яку звала Баркілфедром.

Лорд Давид таємно стежив за Джосіяною через свою людину, в якій він був упевнений і яку звали Баркілфедром.

Королева Ганна з свого боку наказувала секретно держати її в курсі дій та вчинків герцоґині Джосіяни, її неправонародженої сестри, й лорда Давида, свого майбутнього зятя з лівого боку, через свою людину, на яку вона цілком покладалася й яку звали Баркілфедром.

У цього Баркілфедра під рукою була клавіятура: Джосіяна, лорд Давид, королева. Один чоловік між двома жінками. Які тут можливі модуляції! Яка амальґама душі!

У Баркілфедра не завсігди було таке розкішне становище—можливість шепотіти відразу в три вуха.

Це був старовинний давній служник Йоркського герцоґа. Колись він намагався стати церковною людиною, але йому не пощастило. Герцоґ Йоркський, принц англійський і римський, додержувався королівського папізму й леґального англіканізму, мав штат католицький і штат протестантський і міг би просунути Баркілфедра в тій або іншій ієрархії; проте він не вважав його за досить доброго католика, щоб зробити його священиком, і за досить доброго протестанта, щоб зробити капелляном. Так, Баркілфедро опинився між двома релігіями, душою прагнучи тільки земних благ.

Це не погане становище для деяких плазовитих душ.

Деякими дорогами можна продиратися тільки плазуючи.

Служництво темне, проте сите, довго становило все існування Баркілфедра. Льокайство—це, звичайно, є щось, але йому хотілося більшого—могутности. Може він і досяг би,—тільки Яків II упав. Довелося починати все заново. За Вільгельма III, похмурого, неможливо було нічого зробити,—способом його урядування була суворість, що він вважав її за чесність. Баркілфедро, коли його захисника позбавлено було трона, не відразу опинився в лахмітті. Є, я не знаю що таке, що переживає скинутих державців і годує й піддержує на деякий час їхніх паразитів. Так, рештки соку дають змогу жити два або ж і три дні листям на кінці гилок дерева, що його вирито з корінням: потім враз листя жовкне й сохне. Так само буває й з двірськими.

Через те бальзамування, що його звуть леґітимізмом, державець, хоч він і впадає і його відженуть далеко, існує й далі

і зберігається; не так буває з придворним,—він умирає значно скоршою смертю, ніж король. Король десь—це мумія, а придворний тут—це фантом. Бути тінню тіні—це незвичайна худорлявість. Так і Баркілфедро почав голодувати. Тоді він зробився літератором.

Але його виганяли навіть з кухонь. Іноді він не знав, де переночувати. „Хто визволить мене від одкритого неба?"—казав він. І він змагався далі. У нього було все, чим терплячість у нещасті може викликати співчуття. До того ж він мав талант більший за комашиний, щоб зробити дірку й пролізти знову на гору. За допомогою імення Якова II, спогадів, вірности, зворушення та інш. він пробився до герцоґині Джосіяни.

Джосіяна охоче прийняла цю людину, що була нещасна й розумна—дві речі, що зворушують. Вона зазнайомила його з лордом Давидом Діррі Мойром, дала йому пристановище в своїх челядняхъ, зарахувала до свого будинку, ставилася до нього ласкаво, а іноді навіть розмовляла з ним. Баркілфедро вже не зазнавав ні голоду, ні холоду. Джосіяна говорила йому „ти". У значних дам тоді була мода говорити „ти" письменникам і вони дозволяли це. Маркіза де-Мальї лежачи прийняла Фуа, що його бачила вперше, й сказала йому: „Це ти написав l'Année galante? Здоров був!" Пізніше письменники почали відповідати на „ти". Прийшов згодом день, коли Фарб д'Еґлянтін сказав герцоґині де-Роган:

— Хіба ти не Шабо?

Для Баркілфедра це „ти" було успіхом. Він був захоплений від цього. Він прагнув цієї високодумної фамільярности.

— Леді Джосіяна каже мені „ти",—говорив він про себе. І задоволено потирав собі руки.

Баркілфедро використав це „ти", щоб зміцнити ґрунт під собою. У внутрішніх покоях Джосіяни він зробився своєю людиною, він не заважав і був зовсім непомітний; герцоґиня трохи не міняла сорочки при ньому. Але все це було надто нестале. Баркілфедро прагнув досягти чогось певнішого. Герцоґиня—це півдороги. Копати підземну ґалерію і не дійти до королеви, це значило даремно загубити всю працю.

Одного разу Баркілфедро сказав Джосіяні:

— Ваша світлість хотіли б зробити мене щасливим?

— А чого ти хочеш?—спитала Джосіяна.

— Посади.

— Посади? Ти!

— Так, пані.

— Як це тобі спало на думку прохати посади? Та ти ж ні до чого непридатний.

— Тому то я й прошу.

Джосіяна засміялась.

— З посад, до яких ти непридатний, якої саме ти б хотів?
— Посади відтикача океанських пляшок.
Джосіяна засміялась ще дужче.
— Це що таке? Ти жартуєш.
— Ні, пані.
— Мені втішно буде відповідати тобі,—серйозно сказала герцоґиня.—Що ти хочеш бути? Повтори.
— Відтикачем океанських пляшок.
— Все можливо при дворі. А хіба є така посада?
— Так, пані.
— От ніколи не думала. Кажи далі.
— Така посада є.
— Заприсягнися мені душею, якої в тебе немає.
— Заприсягаюся.
— Я не вірю тобі.
— Дякую, пані.
— Значить, ти хотів би?.. Почни знову.
— Відтикати океанські пляшки.
— От обов'язок, що не повинен дуже втомлювати. Це однаково, що причісувати бронзового коня.
— Майже так.
— Нічого не робити. Це справді посада якраз для тебе. Ти здатний на це.
— Ви бачите, що й я на щонебудь годний.
— Ох! ти все жартуєш. А посада така існує?
Баркілфедро взяв позу шанобливої поважности.
— Пані, у вас царственний батько, Яків II, і славетний зять Георґ Данський, герцоґ Кумберлендський. Ваш батько був, а ваш зять і тепер є англійський лорд-адмірал.
— Це ті новини, що ти хотів мені сказати? Це я й без тебе добре знаю.
— А от чого ваша світлість ще не знаєте. В морі є речі трьох видів: ті, що глибоко у воді — Лаґон; ті, що плавають на воді — Флотсон, і ті, що їх вода викидає на землю— Джетсон.
— Далі.
— Ці три речі—Лаґон, Флотсон, Джетсон—належать лордові головному адміралові.
— Далі.
— Ваша світлість розуміє?
— Ні.
— Все, що є в морі, що воно його поглинуло, все, що випливає на поверхню й що воно викидає, належить англійському адміралові.
— Все Нехай буде так. Далі.
— За винятком осетра, що належить королеві.

— Я гадалє,—сказала Джосіяна,—що все це належить Нептунові.

— Нептун недоумкуватий. Він усе спустив. Він дозволив англійцям забрати все.

— Ну, кінчай!

— Ці знаходки називають морськими призами.

— Нехай буде так.

— Вони невичерпані. Завсігди є щонебудь, що плаває, щонебудь, що викидається. Це контрибуція моря. Море платить податок англійцям.

— Я це добре знаю. Але кінчай.

— Ваша світлість розумієте, що в такий спосіб океан утворив ціле бюро.

— Де це?

— В адміралтействі.

— Яке бюро?

— Бюро морської здобичі.

— Ну?

— Бюро розподіляється на три відділи—Лаґон, Флотсон, Джетсон, і для кожного відділу є особливий урядовець.

— А далі?

— Якийнебудь корабель у відкритому морі хоче послати повідомлення на землю, що плаває в такій то широті, що він стрінув морську потвору, що він бачить берег, що його спіткало нещастя, що він тоне, що він загинув і інш. Капітан бере пляшку, кладе в неї клаптик паперу, де він описав справу, запечатує шийку й кидає пляшку в море. Якщо пляшка йде на дно, то це торкається урядовця Лаґона; якщо вона плаває, то це торкається урядовця Флотсона; якщо її хвилями прибило до берега, то це торкається урядовця Джетсона.

— Так ти хотів би бути завідувачем Джетсона?

— Так точно.

— І це є те, що ти називаєш бути відтикачем океанських пляшок?

— Так, тому, що така посада існує.

— Чому, ж ти хочеш цієї останньої посади скоріше, ніж двох інших?

— Тому що вона тепер вільна.

— А в чому полягає обов'язок?

— Пані, року 1598-го рибалка, що ловив морських вугрів, на піскуватій мілині коло Епідіума Промонторіума знайшов засмолену пляшку; її принесли до королеви Єлісавети; перґамент, що його вийняли з пляшки, повідомляв Англію про те, що Голяндія, нічого не сказавши, забрала собі невідому землю, Нову Землю, Nova Zemla, що це привласнення сталося в червні 1596 року, що в цій країні ведмеді пожирають людей і що оповідання

про те, як прозимували там, записано на папері, якого заховано в рушничному футлярі, що його повішено в димарі дерев'яного будинку, що його збудували на острові й залишили голяндці, які всі померли, що цього димаря зроблено було з діжки без дна і вставлено в дах.

— Я мало розумію твою нісенітницю.

— Нехай так. Єлісавета зрозуміла. Однією країною більше в Голяндії—значить однією країною менше в Англії. Пляшку, що подала такі відомості, визнали за річ важливу. І від того дня видано було розпорядження, що наказувало кожному, хто знайде засмолену пляшку на морському березі, приносити її до адмірала Англії, під загрозою кари шибеницею. Адмірал призначає урядовця, щоб відтикати такі пляшки; а він інформує її величність про зміст, коли в ній що знайдеться.

— І часто до адміралтейства доходять такі пляшки?

— Рідко. Та дарма. Посада існує. Для цієї функції є помешкання й кабінет в адміралтействі.

— А скільки платять за цей спосіб нічого не робити?

— Сто ґіней на рік.

— І задля цього ти турбуєш мене?

— На це можна жити.

— Злиденно.

— Як і слід жити таким, як я.

— Сто ґіней—це дим.

— Того, що ви проживаєте за одну хвилину, нам, іншим, вистачить на цілий рік. Це перевага, що її мають бідні.

— Ти матимеш цю посаду.

З бажання Джосіяни, через вплив лорда Діррі Мойра, за тиждень Баркілфедра було врятовано; він вийшов з тимчасового стану; тепер він став твердою ногою на землю, йому дали помешкання, платню—сто ґіней на рік,—він оселився в адміралтействі.

VII

БАРКІЛФЕДРО ПРОДИРАЄТЬСЯ

В одному передусім кваплятьсяся —бути невдячними.

Баркіліфедро не проминув цього.

Він одержав од Джосіяни стільки добродіянь, що натурально мав тільки одну думку—помститись їй.

Додамо, що Джосіяна була гарна, висока, молода, багата, могутня, значна й що Баркілфедро був негарний, малий, старий, бідний, залежний і незначний. Треба було помститися також і за це.

Коли кого створено тільки з ночі, як же дарувати променистість іншому?

Баркілфедро був ірляндець, що зрікся Ірляндії,—погана порода людей.

Єдине, що викликало повагу до Баркілфедра, це було те, що він мав великий живіт.

Великий живіт іноді вважають за ознаку доброти. Але цей живіт був додатком до Баркілфедрового лицемірства. Бо ця людина була дуже зла.

Скільки років було Баркілфедрові? Ніскільки. Він мав такий вік, який потрібний був йому для його плянів у даний момент. Він був старий із зморшками й сивим волоссям і молодий моторністю духа. Він був і меткий і важкий; щось подібне до гіпопотама-мавпи. Роялість—напевне; республіканець—хто знає; католик—може; протестант—без сумніву. За Стюартів—можливо; за Брауншвейгів—очевидячки. Бути „за" тільки в тім разі має силу, коли в той самий час стоїш і „проти". Баркілфедро здійснював це мудре правило.

Посада „відтикача океанських пляшок" зовсім не була такою смішною, як здавалося із слів Баркілфедра. Один старий пергамент, що зберігся в Одлейнському замку й що його позначив граф Сефольк, великий скарбник Англії за Якова I, свідчить, що за один тільки 1615 р. було принесено до адміралтейства й зареєстровано в канцелярії п'ятдесят дві пляшки, склянки й засмолені бочки, в яких містилися повідомлення про кораблі, що загинули.

Придворні посади подібні до каплі олії: вони щодалі, то більш розпливаються. Так, воротар зробився канцлером і стайничий став коннетаблем. Спеціяльний урядовець, що обіймав ту посаду, якої допоминався й досяг Баркілфедро, звичайно був довірена особа. Так хотіла Єлісавета. При дворі хто каже про довір'я, каже про інтриґу, а хто каже про інтриґу, каже про підвищення. Так і цей урядовець кінчив на тому, що потроху став особою. Він був клерк і своїм ранґом ішов безпосередньо за двома придворними священиками. Він одержав приступ до двору, правда, скажемо, той, що зветься humilis introitus—смиренний доступ, однак, навіть у спочивальню. Бо був звичай, щоб він доповідав персонально королеві, коли випадок заслуговував на увагу, про свої знахідки, часто дуже цікаві; заповіти безнадійних, прощання, що його посилали отчизні, викриття зловживань і провин на морі, передачі дарів короні та інш.; вважалося за потрібне, щоб його канцелярія мала зносини з двором і час-од-часу робила звіт його величності про відтикання лиховісних пляшок. Це була таємнича канцелярія океана.

Єлісавета, що з охотою говорила латинською мовою, спитала у Тамфельда з Колея в Беркшірі, який був того часу завідувачем Джетсона, коли він приносив один з таких паперців з моря: Quid mihi scribit Neptunus? А що пише до мене Нептун?

Пролом було зроблено. Комаха мав успіх. Баркілфедро наблизився до королеви.

Це було те, чого він бажав.

Щоб досягти добробуту?

Ні.

Щоб розбити добробут інших.

Вище щастя.

Шкодити—це мати втіху.

Мати в собі бажання шкодити, неясне, але невблагане, і ніколи не спускати цього з очей, це не кожному дається. У Баркілфедра була така сталість.

Його думка мала чіпкість пащі булдоґа.

Почувати себе невблаганим—це давало йому глибоке й темне задоволення. Аби тільки він мав здобич у зубах або в душі певність того, що він заподіє зло,—йому не треба було більш нічого.

Він тремтів від задоволення, коли мав надії, що інший тремтітиме з холоду.

Бути злим—це свого роду багатство. Інша людина, що її вважають за бідну і що й насправді бідна, все своє багатство має в злості й дає йому перевагу. Все полягає в задоволенні, що вона від того має. Заподіяти щось лихе, що його вважали б за щось добре,—це більш, ніж гроші. Воно лихе для того, хто зазнає його, й добре для того, хто його робить. Катасбі, співучасник Ґая Фовкса в порохові й папістській змові, сказав: „Бачити, як полетить парлямент у повітря догори ногами,—та цього я не віддам і за мільйон стерлінґів".

Що ж таке Баркілфедро? Це те, що найменше, це те, що найстрашніше. Заздрісник.

Заздрість—це така річ, що завсігди знаходить місце при дворі.

Двір достаткує нахабниками, неробами, ледачими багачами, що жадають спліток, тими, що шукають голок у оберемку сіна, зловмисниками, засміяними глузівниками, паскудними розумниками, що почувають потребу мати розмови з заздрісником.

Ніщо так не бадьорить, як злоріччя.

Заздрість—добрий матеріял, щоб зробити з нього шпигуна.

Є глибока аналогія між натуральною пристрастю, заздрістю й соціяльною функцією, шпигунством. Шпигун полює, щоб дати здобич для іншого, як собака; заздрісник полює для себе, яккішка.

Жорстоке „я"—в цьому весь заздрісник.

Та Баркілфедро мав ще й інші якості: він був обережний, потайний, замкнутий. Він хоронив у собі все, й від цього зростала його ненависть. Надмірна підлота містить в собі надмірний гонор. Баркілфедра любили ті, кого він розважав, і ненавидили інші; але він почував, що ті, що ненавидять його, не

поважають його, а ті, що люблять, зневажають. Він стримував себе. Всі ці образи нечутно перекіпали в його ворожій покірливості. Він обурювався,—наче поганці мають право обурюватися. Він мовчазно був жертвою фурій. Все ковтати—був його талант. В ньому клекотіла глуха внутрішня злобність, лютість підземного скаженства, чорне й смердюче полум'я, якого неможливо було помітити. Обличчя посміхалося. Він був ввічливий, послужливий, люб'язний, чемний. Всіх і скрізь він вітав. За всяку дрібницю він вклонявся до землі. Мати хребет з гнучкістю лозини—найкращий дарунок долі!

Такі потайні й отруйні люди зовсім не такі рідкі, як думають. Ми живемо в оточенні таких лиховісних плазунів. Для чого існують лиходії? Питання гостре. Мрійник завжди ставить собі це питання; мислитель ніколи не вирішує його. Ось чому смутні очі філософів завсігди втуплено на цю тьмяну гору, що уявляє з себе долю, з вершини якої колосальний привид зла кидає на землю пригорщі гадюк.

У Баркілфедра було товсте тіло й худорляве лице. Тулуб жирний й кістяве обличчя. У нього були короткі карбовані нігті, вузловаті пальці, великі пальці пласкі, волосся грубе, велика віддаль між скронями, чоло убивці, широке і низьке. Примружені очі ховали низькість його погляду під навислими бровами. Ніс, довгий, гострий, горбатий й м'який, майже торкався рота. Баркілфедро у належному імператорському одязі трохи скидався б на Домітіяна. Його жовте лице наче було виліплене з липкого тіста; його непорушні щоки були подібні до мастики; його зморшки свідчили про різні мерзотні вади; щелепи у нього були масивні, незграбне підборіддя, вуха шахрая. В спокійному стані, в профіль, його верхня губа піднімалася гострим кутом і відкривала два зуба. Ці зуби наче дивилися на вас. Зуби дивляться так само, як очі кусають.

Терплячість, помірність, стриманість, обережність, скромність, ввічливість, поступливість, лагідність, чемність, тверезість, чистота доповнювали й завершували Баркілфедра. Він ганьбив ці доброчемності тим самим, що мав їх.

За короткий час Баркілфедро став твердою ногою при дворі.

VIII

INFERI [1]

При дворі можна зажити слави двома способами: хто стоїть на горі, той величний; хто плазує в бруді, той могутній.

В першім випадку — належать до Олімпу; в другім — до вбиральні.

[1] Нижчі.

Хто належить до Олімпу, у того тільки громові стріли, а в людини з убиральні — поліція.

Убиральня містить у собі всі знаряддя царювання, а іноді й кару, бо вона — зрадниця. Геліоґабал приходить до неї, щоб умерти. Тоді її звуть відхідником.

Звичайно убиральня не така трагічна. Саме там Альберонi захоплюється Вандомом. Царственi персони залюбки обирають її за місце авдієнції. Вона виконує обов'язки трона. Людовік XIV приймав у ній герцоґиню Бурґонську. Філіпп V перебуває в ній поруч з королевою. Туди проходить і священик. Убиральня іноді буває за сповідальню.

Ось чому при дворі іноді вирішують справи нанизу. І справи не малі. Якщо ви, за Людовіка XI, хочете бути великим, будьте П'єром де-Роганом, французьким маршалом; а якщо ви хочете бути впливовим, то будьте голяром Олів'є де-Ден. Якщо ви, за Марії Медічі, хочете бути славетним, то будьте канцлером Сілері; а коли ви хочете бути значним, то будьте покоївкою Ганнон. Коли ви хочете, за Людовіка XV, прославитися, то будьте міністром Шуазелем, а коли хочете бути страшним, то будьте льокаєм Лебелем.

Перша умова цієї могутности — нікчемність. Якщо ви хочете залишитися дужим, залишайтеся слабким. Будьте нікчемністю. Гадюка, коли вона відпочиває й звивається кільцем, одночасово являється символом вічности і нуля.

Одна з таких єхидниних фортун припала й на долю Баркілфедра. Він прослизав скрізь, де хотів.

Пласкі тварини проходять скрізь. Людовік XIV мав у своєму ліжку блощиць, а в політиці — езуїтів.

Несполучности — жадної.

На цьому світі все — маятник. Тяжіти — значить колихатися. Один полюс вимагає другого. Для Франціска I потрібний Трибуле, для Людовіка XV — Лебель. Є глибока спорідненість між крайнім верхом і крайнім низом.

Урядує низ. Це цілком зрозуміло. Той, хто внизу, держить нитки в своїх руках.

Немає зручнішого становища.

Вони є за око й мають вухо.

Вони правлять за око для урядування.

Вони мають королеве вухо.

Мати королеве вухо — значить одкривати й закривати засов королівського сумління і вкладати в це сумління те, чого бажають. Розум короля — це ваша шафа. Якщо ви ганчірник, то це ваш кошіль. Королівське вухо не належить королеві; от чому ці бідолахи — королі взагалі мало відповідальні за свої вчинки. Хто не володіє своїми думками, той не володіє й своїми діяннями. Король — це слухняне знаряддя.

В чиїх руках?

Якоїнебудь поганої душі, що зовні дзижчить йому в уха. Темна муха в безодні.

Дзижчання це й урядує всім. Царювання — це диктант.

Говорить голосно — це державець; тихий голос на вухо — це державна влада.

Хто вміє розрізняти в кожному царюванні цей тихий голос і розслухати те, що він підказує королеві,— от ті справжні історики.

IX

НЕНАВИСТЬ ТАКА САМА СИЛА, ЯК І ЛЮБОВ

Навколо королеви Ганни було багато цих тихих голосів. Баркілфедро був один з них. Крім королеви, він працював над леді Джосіяною й лордом Давидом, впливав на них і потихеньку обробляв їх. Як ми вже казали, він шепотів у три вуха.

Баркілфедро був такий улесливий, такий лагідний, такий нездатний стати чиїмсь оборонцем, а насправді нікому не відданий, такий потворний, такий злий, що було цілком зрозуміло, чому царственна особа не могла обійтися без нього. Коли Ганна дізналася про Баркілфедра, вона вже не захотіла іншого улесника. Він улещував її, як улещували Людовіка Великого, злорічивши на інших. Коли король — неук,— каже пані де-Меншеврейль,— тоді треба висміювати вчених.

Отруювати від часу до часу ужалення злоріччя — це верх майстерности. Неронові подобалося дивитися на роботу Локусти.

В королівські палаци легко проходити; в цих зірчастих коралах є внутрішні канали, що їх швидко пізнає, використовує, розриває і вразі потреби видовбує той гризун, якого звуть царедворцем. Аби тільки знайшовся привід увійти. У Баркілфедро такий привід був — це його посада, і він дуже швидко став у королеви за те саме, за що був у герцогині Джосіяни,— за потрібну хатню тварину. Одне слово, що він насмілився якось його сказати, відразу дало йому змогу орієнтуватися у королеви,— він зрозумів, як слід думати про добрість її величности. Королева дуже любила свого лорда-управителя Вільяма Кевендіша, герцоґа Девоншірського, що був незвичайно дурний. Цей лорд, що мав усі Оксфордські степені й не знав ортографії, одного чудесного ранку мав дурість померти. Померти—це велика нерозсудливість при дворі, бо ніхто вже не соромиться говорити про вас. Королева в присутності Баркілфедра висловила жаль і закінчила тим, що, зітхнувши, викликнула: „Прикро, що такій доброчинній людині бракувало розуму".

— І бог хоче мати свого осла,— пробурчав Баркілфедро напівголосно французькою мовою.

Королева посміхнулася. Баркілфедро відзначив цю посмішку.

Він зробив висновок: кусати подобається.

Його злобливість дістала дозволу.

Від цього дня він скрізь просовував свою цікавість, а так само й свою злосливість. Йому не перешкоджали,— так боялися його. Той, що примушує короля сміятися, примушує тремтіти решту.

Баркілфедро був могутній блазень.

Кожного дня він робив крок уперед, під землю. Він був потрібний. Дехто з вельмож шанували його своїм довір'ям, даючи йому в разі потреби ганебні доручення.

Двір—це зубчасті колеса. Баркілфедро зробився двигуном. Чи ви спостерігали, що в деяких механізмах двигуще колесо незвичайно мале?

Джосіяна особливо, як ми вже зазначали, користалася шпигунським талантом Баркілфедра й мала до нього таке довір'я, що не вагалася віддати йому одного секретного ключа до своїх апартаментів, за допомогою якого він мав змогу входити до неї по всяк час. Такий незвичайний доступ до свого інтимного життя був модним у вісімнадцятому столітті. Це так і звали: дати ключа. У Джосіяни було два таких довірних ключа: один — для лорда Давида, для Баркілфедра — другий.

А втім, за старовинними звичаями, не було нічого дивного, щоб відразу проходили аж до спочивальні. Звідціля й різні непередбачені випадки: Лаферте, несподівано розсунувши завісу ліжка панночки Лафон, знайшов там Сенсона, чорного мушкатера, і т. д., і т. д.

Баркілфедро чудово робив потайні відкриття, що підкоряють і становлять у залежність великих від малих. Він ходив у темряві покручено, тихо й вміло. Як і всякий добрий шпигун, він з'єднував у собі жорстокість ката й терплячість мікрографа. Він народився, щоб бути придворним. А всі царедворці — північники. Царедворець блукає в тій ночі, що її звуть всемогутністю. В руках у нього глухий ліхтар. Він освітлює ним те, що хоче, й сам залишається в темряві. Кого він шукає з цим ліхтарем, це не людина, це звір. Кого він знаходить, це — король.

Королям не подобається, щоб ті, що навколо них, мали претенсії бути великими. Іронічне знущання, що не торкається їх самих, чарує їх. Талант Баркілфедра полягав у тім, що, постійно принижуючи лордів і принців на користь королівської величности, він тим самим звеличував її.

Секретний ключ, що був у Баркілфедра, мав дві борідки, на кожному кінці; таким чином він міг одмикати помешкання в улюблених резиденціях Джосіяни, в Геркенвіль-Говзі в Лондоні і в Корлеон-Лоджі в Віндзорі. Обидва ці палаци становили

частину спадщини Кленчерлі. Герненвіль-Говз межував з Ольдґетом. Ольдґет у Лондоні був дверима, через які входили з боку Гарвіка й де знаходилася статуя Карла II; над його головою було намальовано янгола, а під ногами був вирізблений лев і одноріг. Східній вітер доносив у Герненвіль-Говз церковний дзвін з Сент-Марільбона. Карлеоне-Лодж був палац флорентінського стилю з цегли та каменя, з мармуровою колонадою, збудований на палях у Віндзорі, коло дерев'яного мосту, й мав один з найрозкішніших парадних дворів у Англії.

У цьому останньому палаці, що стискався з Віндзорським палацем, Джосіяна була під боком у королеви. Та не зважаючи на цю близькість до королеви, Джосіяні подобалося там мешкати.

Вплив Баркілфедра на королеву був непомітний зовні, але він пустив глибоке коріння.

Немає нічого важчого, як вирвати погану придворну траву; вона вростає дуже глибоко й не залишає нічого зверху, за що б можна було б схопити її.

День за днем, щодалі то більше, королеві Ганні подобався Баркілфедро.

Сара Дженнінґс знаменита; Баркілфедро невідомий; його вплив залишився безвісним.

Це ім'я, Баркілфедро, не дійшло до історії. Не всі кроти потраплють до кротоловки.

Баркілфедро, колишній кандидат на церковника, потроху вчився всьому; а коли злегка торкаються всього, то в наслідок не буває нічого. Можна стати жертвою omnis res scibilis. Мати під черепом бочку Данаїд — це нещастя цілої низки вчених, що їх можна назвати неплідними. Від усього, що вивчав Баркілфедро, у нього залишилась саме така порожнеча.

Розум, як і природа, боїться порожнечі. В порожнечу природа кладе любов; розум часто кладе туди ненависть. Ненависть опановує його.

Ненависть існує для ненависти. Мистецтво для мистецтва властиве природі більше, ніж думають.

Ненавидять тому, що треба ж щось робити.

Безпричинна ненависть — страшне слово. Це визначає, що ненависть у самій собі має свою оплату.

Ведмідь живе тим, що лиже свою лапу.

Тільки не безконечно. Це лапа, і для неї треба постачати провіянт. Треба щонебудь покласти під неї.

Ненависть без розбору — солодка й задовольняє на деякий час; проте кінець-кінцем треба мати для неї предмет. Злоба, що її поширено на все творіння, виснажує сили, як і всяка насолода насамоті. Ненависть без об'єкта подібна до стрілянини без цілі. Гра стає цікавою тільки тоді, коли можна проколоти серце.

Важко ненавидіти тільки задля чести. Потрібна приправа— чоловік чи жінка, взагалі щось таке, що треба знищити.

Джосіяна зробила Баркілфедрові, несвідомо для себе, чудову й страшну послугу; вона зробила гру цікавою, подала їй ціль, розпалила ненависть, скерувала її в певному напрямку, так мисливець тішиться, коли бачить живу здобич, ловець сподівається, що потече кипляча й паруюча кров, пташник радіє з довірливости жайворонка. Джосіяна була для нього твариною, що її заміряються вбити одним духом, а та й зовсім нічого про те не знає.

Думка — це набій. Баркілфедро з першого дня націлився на Джосіяну з тими злими намірами, що він їх мав на умі. Намір і рушниця подібні один до одного. Баркілфедро робив стійку, направляючи проти герцоґині всю свою потайну злобу. Це дивує вас? А що зробив вам птах, в якого ви стріляєте? Це для того, щоб з'їсти його,— кажете ви. Баркілфедро так само.

Джосіяни неможливо було вразити в серце; місце, огорнене загадковою пітьмою, важко поранити; але її можна було вдарити в голову, тобто в гордість.

Вона думала, що тут саме вона дужа, тимчасом, як тут була її слабкість.

Баркілфедро зрозумів це.

Якби Джосіяна могла ясно подивитися в Баркілфедрову ніч, якби вона могла розпізнати те, що таїлося за цією посмішкою, то ця горда особа, така високопоставлена, напевне затремтіла б. На щастя для своїх спокійних снів, вона абсолютно не знала того, що було в цій людині.

Ще перед тим, як ударити, Баркілфедро радісно починав відчувати смак того злого діла, що він хотів його вчинити. Він ще не знав, що він зробить проти Джосіяни. Але він вирішив щось зробити. Багато значило вже те, що він наважився.

Знищити Джосіяну—це було надто великим успіхом. Він на це не сподівався. Але принизити її, умалити, засмутити, примусити почервоніти від сльоз ці горді очі— це успіх. На нього він уповав. Недурно природа зробила його упертим, працьовитим, стійким у тім, щоб мучити інших. Він добре вмів знайти хибу в золотій зброї Джосіяни і якось заставити пролитися кров цієї олімпіянки. Яка ж користь, настоюємо ми, була для нього? Користь незвичайна. Зробити зло тому, хто зробив нам добро.

Що таке заздрісник? Це є невдячний. Він ненавидить світло, що освітлює його й гріє.

Примусити Джосіяну зазнати того, що тепер звуть вівісекцією, бачити її в конвульсіях на своєму анатомичному столі, розтинати її живу, різати її на шматки, як аматор, в той час як вона буде горлати,— така мрія чарувала Баркілфедра.

Джосіяна почувала себе цілком безтурботною; в своїй гонорній гордості вона нічого не хтіла знати й ставилася з призирством

до всього. Жінки незвичайно здатні до зневаги. Несвідома, мимовільна й довірлива зневага — така була Джосіяна. Баркілфедро був для неї нікчемна річ і вона дуже здивувалась би, коли б сказали, що Баркілфедро так само людина.

Вона походжала й сміялася перед цією людиною, що скоса дивився на неї.

Він обмірковував, вижидаючи слушного випадку.

Мірою того, як він ждав, збільшувалася його рішучість кинути в життя цієї жінки якийсь відчай.

Вижидання невблаганне.

А втім він сам собі наводив дуже гарні резони. Не слід думати, що шахраї не поважають себе. Вони усвідомляють для себе свої вчинки в високодумних монологах і починають їх дуже звисока. Як! Оця Джосіяна подала йому милостину. Вона кинула йому, як старцеві, декілька шагів із свого колосального багатства! Вона прикувала й пригвоздила його до безглуздої посади! Коли він, Баркілфедро, майже церковна людина, людина різноманітних і глибоких здібностей, особа вчена, що могла мати високий титул превелебности, тепер має за обов'язок складати реєстри черепків, що придатні Іову скребти свої болячки, коли він провадить своє життя на канцелярському горищі в тому, щоб поважно відтикати безглузді пляшки, які наповнено всякими морськими покидьками, й розшифрувати плісняві перґаменти, гнилу тарабарщину, погані заповіти і не знати яку нісенітницю, що її неможливо й прочитати,— то це була провина цієї Джосіяни. Як! Ця твар говорила йому „ти"!

І він не помститься!

І він не покарає цього виродка?

Аджеж тоді не було б на землі ніякої справедливости.

X

ПОЛУМ'Я, ЩО ЙОГО МОЖНА БУЛО Б БАЧИТИ, ЯКБИ ЛЮДИНА БУЛА ПРОЗОРА

Як! Ця жінка, ця навіжена, ця змислова мрійниця, діва до першого слушного випадку, цей шматок м'яса, що не встиг ще знайти свого покупця, ця безсоромність у княжеській короні, ця Діяна через свою гордість, що її не взяв перший-ліпший, може, як кажуть,— і я погоджуюся на це,— тільки тому, що не було слушного випадку, ця неправонароджена дочка поганця короля, що не мав розуму залишитися на місці, ця випадкова герцоґиня, що, бувши знатною панею, вдає з себе богиню, а коли б була бідна, то була б повією, ця самозванська леді, ця злодійка, що вкрала майно вигнанця, ця зарозуміла негідниця тому тільки, що він, Баркілфедро, одного дня не мав, де попоїсти, не мав при-

тулку, була така нахабна, що посадовила його наприкінці стола й оселила його в якійсь дірці свого гидкого палацу,— де ж саме? Не має значіння де, може на горищі, а може й у льоху,—що їй за діло? Йому довелося жити трохи краще, ніж льокаям, трохи гірше, ніж її коням. Вона зловживала його злиднями, щоб поспішити зрадливо стати в послузі йому, Баркілфедрові, як звичайно роблять багачі, щоб принизити бідних і прив'язати їх до себе, як гончаків, що їх ведуть на шворі. Крім того, що їй коштувала ця послуга? Послуга має ціну остільки, скільки вона коштує. В її будинкові було надто кімнат. Вона допомагала Баркілфедрові! Якого зусилля це вимагало від неї. Хіба вона з'їла хоч однією ложкою менше своєї черепахової юшки? Чи вона позбавила себе хоч чогонебудь в огидливому марнотратстві свого збитку? Ні. До цього збитку вона додала пиху, предмет розкошів — добре діло, як прикрасу на пальці, благодіяла вчену людину, взяла під свою охорону церковника. Тепер вона могла важно говорити: я перевожу благодіяння, я годую письменників, я вдаю з себе захисницю! Хіба не щасливий цей бідолаха, що натрапив на мене! Яка я прихильниця мистецтв. І все це за те, що вона поставила йому ліжко в поганій комірчині під дахом. Щодо посади в адміралтействі, то Баркілфедро дістав його через Джосіяну,— це так! Чудова посада! Джосіяна дала Баркілфедрові його сучасне становище. Вона створила його,— нехай так! Так, створила нічим. Менше, ніж нічим. Він почував себе на цій смішній посаді приниженим, паралізованим, покаліченим. Чим він зобов'язаний Джосіяні? Подякою горбатого до матері, що породила його калікою. От які ці привілейовані, пересичені люди, вискочні, обранці огидливої мачухи · фортуни! І людина з талантом, Баркілфедро примушений витягуватися на східцях, вклонятися льокаям, видиратися кудись на горище, бути чемним, шанобливим, привітним, поступливим, приємним і завсігди мати на лиці побожну гримасу. Хіба тут немає чого шалено заскреготати зубами? А тимчасом вона одягає перлини на шию, грає в любов із своїм недоумкуватим лордом Давидом Діррі Мойром, розпутниця!

Ніколи не приймайте послуг. Вас одурять. Не дозволяйте захопити вас, коли ви падаєте від знемоги. Вам поможуть. Тому, що в нього не було хліба, ця жінка знайшла достатній привід, щоб нагодувати його! З того часу він став її служником. Знесилення шлунка, і ви на ціле життя на ланцюзі. Бути зобов'язаним — значить бути експлуатованим. Щасливці, могутні, користаються з момента, коли ви простягаєте руку, щоб покласти в неї шага і щоб з тієї хвилини, коли ви були слабкі, зробити вас рабом найгіршого ґатунку, рабом милостині, рабом, що мусить платити за милостину любов'ю. Яка ганьба! Яка неделікатність! Яке приниження для вашої гордости! І тут усьому кінець:

от вас прирекли навіки вважати за добру цю людину, вважати за гарну цю жінку, залишатися на другому плані підлеглим, хвалити, приплескувати, захоплюватися, улещувати, вклонятися, натирати собі на колінах мозолі від коліновклінности, підсолоджувати ваші слова, коли вас гризе злоба, коли ви душите крик лютости, коли ви маєте в собі більше дикого обурення й більше гіркої піни, ніж океан.

В такий спосіб багачі приборкують бідного.

Клей доброго діяння пристає до вас, паскудить вас і назавжди топить вас у бруді.

Милостиня непоправна. Вдячність — параліж. Благодіяння— клейка й огидлива сумішка, що одбирає в вас волю рухів. Ненависні багатії, що їх жалісливість грубо ображає вас, знають це. Справу закінчили. Ви—їхня річ. Вони купили вас. За скільки? за кістку, що вони одняли її в свого собаки, щоб дати вам. Вони кинули в вас цією кісткою. Вас остільки ж побили, як і допомогли. Їм однаково, чи ви обгризли кістку, чи ні? Ви ж маєте місце в закутку. Так дякуйте ж! Дякуйте назавжди! Обожнюйте ваших панів. Завжди схиляйте перед ними коліна. Благодіяння містить у собі підлегліть, що її мають на думці й що ви погодилися на неї. Вони вимагають, щоб ви почували себе нікчемністю, а їх вважали за богів. Ваше приниження звеличує їх. Ваша кривина вирівнює їх. В їх голосі звучить легкий відтінок зухвальства. Родинні пригоди — весілля, хрестини, вагітність, родини — все це торкається вас. У них народилося вовченя, — гаразд, ви складайте сонета. На те ви й поет, щоб плазувати. Хіба ж це не те саме, що хапати зорі з неба! Ще трохи, й вони примусять вас носити свої старі черевики.

„Хто це там у вас, моя люба? Який він бридкий. Що це за людина?"—„Я не знаю,—це якийсь писака, що живе в мене на хлібах".—Так розмовляють проміж себе оці гиндички. І навіть не знижують голоса. Ви чуєте це й залишаєтеся машинально чемним. А втім, якщо ви хворі, то ваші пани посилають до вас лікаря. Не свого. При нагоді вони довідуються про вас. Вони не тієї самої породи, що ви, вони неприступні для вас, і тому бувають привітні. Височінь, на якій вони стоять, робить їх такими, що до них легко пристати. Вони знають, що стати на рівну ногу з ними неможливо. З призирства до вас вони ввічливі. За столом вони кивають вам головою. Іноді вони навіть знають, як пишеться ваше ім'я. Вони примушують вас почувати, що вони ваші захисники, в той спосіб, що наївно топчуть ногами все те, що у вас є вразливого й делікатного. Вони знущаються з вас з добрістю!

Хіба це не ганебно?

Звичайно, треба покарати Джосіяну. Слід дати їй зрозуміти, з ким вона має діло!

В чім її заслуга? Вона зробила звичайне діло — з'явилася на світ, щоб засвідчити безглуздя свого батька й безчестя своєї матері; вона так милостива до нас, що народилась, за цей, власне, публічний скандал їй заплатили мільйони, дали їй землі й замки, заказані рибництва, лови, озера, ліси й не знаю, що ще. А він, Баркілфедро, вчена й працьовита людина, що віддався роботі, що набив свої очі й мозок товстими книжками, що згноїв себе в книгарнях і в науках, що має незвичайний розум, що міг би дуже добре командувати арміями, що міг би писати трагедії, як Отвей і Драйден, коли б захотів, він, що його створено бути імператором, він зведений до того, щоб дозволяти цій нікчемності не допустити йому здохнути від голоду. Чи може йти ще далі нахабство цих багачів, мерзотних обранців випадку? Вони вдають, що великодушні з нами, охороняють нас і всміхаються нам, нам, що з насолодою випили б іхню кров, а потім ще й облизали б собі губи! Чи може бути жахливіша несправедливість, що погана інтриґанка може добродіяти, а людину високого розуму засуджено збирати такі крихти, які падають з такої руки? І що це за громадянство, що має в основі непомірність і несправедливість? Хіба б не слід було схопити все за чотири кінці й кинути до стелі все разом — й скатерку, й беньке т, і оргію, і пияцтво, й п'яниць, і гостей, і тих, що сидять за столом, підпершися на обидва лікті, й тих, що рачки лазять під столом, і нахабників, що дають, і ідіотів, що беруть, і виплюнути це все в ніс богові й кинути до неба всю землю.

А тим часом встромимо наші кігті в Джосіяну.

Так мислив Баркілфедро. Це були ричання, що він мав їх у своїй душі.

Це є звичка заздрісників виправдовувати себе, примішуючи до своїх персональних образ громадське зло. Всі дикі форми жагучої ненависти блукали в цьому жорстокому розумі. На старовинних півкулях п'ятнадцятого століття в кутку можливо було знайти велику невиразну просторінь без обрисів і без назви, де написано таких три слова: Hic sunt leones [1]. Такий темний куток є так само і в людині. Пристрасті бродять і киплять десь в нас, і про темний куток нашої душі теж можна сказати: тут живуть леви.

Чи були ці дикі міркування Баркілфедра абсолютно безглузді? Чи бракувало їм певної розсудливости? Доводиться визнати, що не зовсім.

Баркілфедро, на жаль, передчував невдачу. Він брався до величезної справи і турбувався, що зробить надто мало шкоди. Бути людиною уїдливою, мати в собі крицеву волю, адамантову ненависть, палку зацікавленість у катастрофі — й нічого не

[1] Тут — леви.

сплатити, нікого не зітнути, нікого не знищити! Бути тим, чим він був,— спустошливою силою, ненаситливою злобою, згубником людського щастя, бути створеним (бо й у нього був творець, диявол чи бог, байдуже) — бути створеним з такого матеріялу, бути Баркілфедром і здійснити тільки щуток,— хіба це неможливо? Баркілфедро промахнеться! Бути пружиною, що в силах підняти цілу скелю, й випустити весь свій заряд, щоб зробити якійсь манірниці тільки ґулю на лобі! Бути катапультою, що робить шкоду тинові! Виконувати Сізіфову роботу, щоб мати результат мурашки? Вилити всю свою ненависть, щоб не мати майже нічого! Чи не досить це зневажливо, коли маєш механізм ворожости, що може роздробити цілий світ! Пустити всі свої зубчасті колеса, клопотатися в темряві над машиною Марлі для того тільки, щоб встигнути ущипнути кінчик рожевого пальця! Він буде перевертати брила, щоб досягти — хто знає?—тільки того, що викличеш на рівній придворній поверхні ледве помітні брижі! Це в бога така манія — щедро витрачати сили. Рух гори закінчується переміщенням кротовини.

Крім того, двір — територія вигадлива,— нічого нема небезпечнішого, як націлитися в свого ворога і не вразити його. По-перше, це викриває вас вашому ворогові й дратує його; потім — і особливо — це може не подобатися панові. Королі не похвалюють неспритних. Ніяких контузій, ніяких стусанів. Ріжте всіх, тільки не заподіюйте нікому кровотечі з носу. Хто вбиває, той спритний, хто ранить, той нездатний. Королі не люблять, щоб калічили їх служників. Вони сердяться на вас, коли через вас розтріскається порцелян на їхньому каміні, або зазнає каліцтва придворний в їхньому почеті. Двір повинен залишатися чистим. Розбивайте й замінюйте,— так буде добре.

А втім це цілком погоджується з вподобою до лихослів'я, що її мають принци. Говоріть зле, тільки не робіть. Або, якщо ви робите, то вже треба робити найдужче. Проколюйте кинджалом, та не дряпайте. Хіба тільки отруєною шпилькою. Це обставина, що зменшує провину. Повторюємо, в такому саме стані була справа Баркілфедра.

Усякий ненависливий піґмей — це склянка, де замкнено Соломонового дракона. Склянка мікроскопічна, дракон величезний. Страшенне згущення, що слушної години може досягнути гігантських розмірів. Замах на вибух розважає скуку. Зміст більший за того, хто містить у собі. Захований велетень — страшна річ. Кліщ, в якому знаходиться гідра! Бути такою жахливою скринькою з сюрпризом, мати в собі Левіятана — для карлика це і мука й насолода.

Ніщо не могло примусити Баркілфедра відмовитися від своїх замірів. Він ждав свого часу. Чи прийде він? Будь-що-будь, він ждав його. Коли хто дуже злий, то примішується самолюбство.

Рити ями й підкопи під фортуну придворного, що вищий за вас, закладати міни з власним риском й небезпекою, тільки щоб ви були цілком під землею й цілком заховані,— повторюємо,— це цікаво. Такій грі можна віддатися з пристрастю. Можна захопитися нею, як складанням епічної поеми. Бути дуже малим і нападати на когось дуже великого — це блискуча подія. Красиво бути блохою лева.

Гордий звір почуває, як його кусає, і звертає свій величезний гнів проти атома. Зустріч з тигром менше б дратувала його. І от ролі перемінилися. Принижений лев почуває в своєму тілі жало кузьки, а блоха може сказати: „я маю собі левину кров".

Але це тільки трохи бавило Баркілфедрову гордість. Даремне бажання розважити себе, нікчемні паліятиви. Дражнити — добре, а мучити було б краще. Одна прикра думка завжди турбувала Баркілфедра, а саме, що насправді і він не матиме іншого успіху, як тільки ледве надрізати зверху тіло Джосіяні. На що більше міг сподіватися він, такий нікчемний проти неї променистої? Уразка — як це мало для того, хто хотів би бачити весь пурпур живої рани й чути голосіння жінки більш, ніж голої, що не мала б уже й цієї сорочки — шкури! З такими бажаннями — як прикро бути безсилим! Леле! Нема нічого досконалого.

Кінець-кінцем Баркілфедро скорився. Не маючи сил на краще, він мріяв про половину своїх замірів. Зловмисно пожартувати — це все ж була ціль.

Той, хто мститься за добродіяння,— велика людина! Таким от колосом і був Баркілфедро. Звичайна невдячність походить від забуття, у цього ж обранця зла вона походила від лютости. Звичайну невдячну людину наповнює попіл. Чого був повний Баркілфедро? Горном повним вугілля, що палає. Горном, що його замуровано ненавистю, гнівом, мовчанням, злопам'ятливістю, й що ждало Джосіяну, як паливо. Ніколи ще людина не почувала такого безпричинного гидування до жінки. Яка жахлива річ! Вона була його безсонням, його турботою, його тугою, його скаженістю.

Може він був трохи закоханий у неї?

XI

БАРКІЛФЕДРО В ЗАСІДКУ

Знайти в Джосіяни вразливе місце й ударити по ньому — таке було, з усіх вищесказаних причин, незламне бажання Баркілфедра.

Бажати не досить; треба мати можливість.

Як взятися до цього?

От у чому питання.

Звичайні плутяги старанно готують обстанову того шахрайства, що вони ладнаються зробити його. Вони не почувають себе досить дужими, щоб на льоту схопити випадок, щоб заволодіти ним волею чи неволею й щоб примусити служити їм. Звідціля походять різні попередні комбінації, що їх зневажають завзяті лиходії. Справжні лиходії мають для всього à priori тільки свою злобу; вони обмежуються тим, що озброюються всяким знаряддям, готують їх декілька на перший-ліпший випадок і, як Баркілфедро, вижидають слушної пригоди. Вони знають, що наперед вигаданий плян не здійснюється в обставинах, що можуть трапитися. Не можна опанувати всіх можливостей, і не все робиться так, як хочеться. З долею не провадять попередніх переговорів. Завтра не кориться нам. Випадок не підлягає дисципліні.

Тому вони чекають випадка, щоб без передмов, владно й відразу вимагати від нього співробітництва. Жадного пляну, жадного малюнка, жадної моделі, жадних готових черевиків не взуває несподіване зло. Вони враз поринають в темряву. Ставка на безпосереднє й раптове використання якогось факта, що може допомогти — от у цьому майстерність, що відзначає справжнього лиходія й що підносить паскудника до величчя демона. Щоб несподівано напасти на долю — для цього треба бути генієм.

Простий злочинець б'є вас, як праща, першим кругляком.

Талановиті лиходії розраховують на несподіваність — цю несвідому помічницю таких злочинів.

Схопити випадок, скочити на нього,— немає іншого L'Art Poétique[1] для талантів цього ґатунку.

А тим часом треба дізнатися, з ким маєш справу. Дослідити ґрунт.

Для Баркілфедро за ґрунт була королева Ганна.

Баркілфедро наблизився до королеви.

І так близько, що інколи йому здавалося, що він чує монологи її величности.

Іноді він був присутній, як людина, що з нею не рахуються, при розмовах двох сестер. Йому не забороняли вставити своє словечко. Він користався з цього, щоб змалити себе. Спосіб викликати довір'я.

Так одного разу в Гемптон-Корті, в саду, стоячи позад герцоґині, що була позад королеви, він почув, як Ганна, грубо наслідуючи моду, висловила сентенцію:

— Тварини щасливі,—сказала королева,—вони не ризикують потрапити в пекло.

— Вони й так уже в пеклі,— відповіла Джосіяна.

Ця відповідь, що різко переносила розмову з релігійного ґрунту на філософський, не подобалася королеві. Хоч деякою мірою відповідь була й глибока, Ганна почувала себе ображеною.

---

[1] Мистецтво поезії.

— Любо моя,— сказала вона Джосіяні,— ми з тобою говоримо про пекло, як дві дурочки. Краще спитаємо про це в Баркілфедра. Він повинен знати такі речі.

— Як чорт?— спитала Джосіяна.

— Як тварина,— відповів Баркілфедро.

І він уклонився.

— Пані,— сказала королева Джосіяні,— він розумніший за нас.

Для такої людини, як Баркілфедро, наблизитися до королеви визначало держати її в своїх руках. Він міг сказати: вона моя. Тепер йому треба було знайти спосіб використати її.

Він став твердою ногою при дворі. Мати тверде становище— це дуже добре. Тепер від нього не міг вислизнути жадний слушний випадок. Не одного разу він примушував королеву злобливо сміятися. Це визначало, що він має дозвіл полювати.

Та чи немає якої забороненої дичини? Цей дозвіл полювати чи доходив до того, що він міг би перебити крило або лапу кому такому, як рідна сестра її величности?

Треба з'ясувати перший пункт. Чи любить королева свою сестру?

Одна помилка могла погубити все. Баркілфедро почав стежити.

Перш, ніж почати партію, картар роздивляється на свої карти. Які в нього козирі? Баркілфедро почав досліджувати вік обох жінок. Джосіяні двадцять три роки, Ганні—сорок один. Це добре. Значить можна грати.

Момент, коли жінка перестає рахувати по веснах і починає рахувати по зимах, дражливий. Починають мати в собі глуху злобливість проти часу. Молоді розквітлі красуні, запашні для інших, для вас уявляють колючки і кожна з цих троянд уколює вас. Здається, що всю цю свіжість взято од вас і що красота у вас в'яне тільки тому, що вона розцвітає у інших.

Експлуатувати цей потайний злобливий настрій, поглиблювати зморшки в жінки сорока одного року, що до того ж була королевою,— Баркілфедро вважав за своє призначення.

Заздрість чудово викликає ревнощі, як пацюк примушує вийти крокодила.

Баркілфедро зосередив свою головну увагу на королеві Ганні.

Він дивився в королеву, як дивляться в стоячу воду. Болото має свою прозорість. У брудній воді видно вади, в каламутній воді видно тільки безглуздя. Ганна була тільки каламутною водою.

Зародки почуття й гробачки думок ворушилися в її грубому мозкові.

Все там було мало виразне. Це були ледве тільки якісь контури. Проте це були реальності, тільки безформені. Королева про щось думала. Королева бажала чогось. Визначити, про що

й чого, було важко. Неясні трансформації, що діються в гнилій воді, незручно вивчати.

У королеви, звичайно похмурої, моментами бували безглузді й грубі вихватки. От іх слід було ловити. Її треба було взяти з лицем.

Чого власне бажала Джосіяні в глибині своєї душі королева Ганна? Добра чи зла?

Проблема. Баркілфедро поставив її собі.

Розв'язавши цю проблему, він міг би йти далі.

Баркілфедро користався з різних випадковостей. І особливо на сторожі була його впертість.

З боку чоловіка Ганна доводилася далекою родичкою новій пруській королеві, жінці короля, у якого було сто камергерів; у Ганни був її портрет, що його намальовано було на емалі способом Тюрне-де-Майерна. У цієї пруської королеви так само була неправонароджена молодша сестра, баронеса Дріка.

Одного разу в присутності Баркілфедра Ганна почала розпитувати пруського посла про цю Дріку.

— Кажуть, вона багата?

— Дуже багата,— відповів посол.

— У неї є палаци?

— Розкішніші, ніж у її сестри королеви.

— За кого вона йде заміж?

— За надзвичайно знатного пана графа Ґорма.

— Гарний?

— Чарівний.

— Вона молода?

— Молодесенька!

— Така ж гарна, як і королева?

Посол знизив голос і відповів:

— Краща.

— Яке зухвальство,— пробурчав Баркілфедро.

Королева помовчала, потім викрикнула:

— Ох, ці побічні дочки!

Баркілфедро занотував собі цю множину.

Другого разу на виході з церкви, коли Баркілфедро стояв досить близько до королеви позад двох священиків, лорд Давид Діррі Мойр, проходячи через жіночі лави, викликав сенсацію своїм гарним виглядом. Услід йому залунав шум жіночих викриків: Який елеґантний! Який ґалянтний! Який у нього величний вигляд! Який красун!

— Як це прикро!—пробурчала королева.

Баркліфедро почув ці слова.

Він зафіксував і це.

Можна шкодити герцоґині, не викликаючи незадоволення королеви.

Першу проблему було розв'язано.

Тепер стояла друга перед ним.

Як пошкодити герцоґині.

Які засоби для такої тяжкої цілі могла дати його мізерна посада?

Певне жадних.

XII

ШОТЛЯНДІЯ, ІРЛЯНДІЯ І АНГЛІЯ

Відзначімо одну подробицю: Джосіяна мала le tour — баштицю. Ви зрозумієте це, коли пригадаєте, що вона була, хоч із лівого боку, сестра королеві, себто царственна особа.

Мати „le tour", що це значить?

Віконт Сент-Джон — читайте Болінґброк — писав Томасу Ленарду, графові Сусекському: „Дві речі роблять великими: в Англії „le tour" — баштиця, у Франції „le pour", прийменник „для".

„Le pour" у Франції було ось що: коли король подорожував, то гоф-фур'єр, як наставав вечір, на зупинках призначав помешкання для всіх осіб, що їхали з його величністю. Між цими сеньорами дехто мав особливу перевагу. „Вони мають le pour,— каже „Journal Historique" за 1694 р., сторінка 6,— це визначає, що гоф-фур'єр, коли зазначає помешкання, ставить Pour — для— перед їх іменням, наприклад: „Pour M. le prince de Soubise — для п. принца де-Субіза"; в той час, як зазначаючи помешкання для особи, що не є принц, він не ставить Pour, а пише просто його ім'я, наприклад: le duc de Gesvres, le duc de Mazarin—герцоґ де-Жевр, герцоґ де-Мазарен та інш. Це pour на дверях показувало на принця або на фаворита. Фаворит — це гірше за принця. Король жалував pour, як блакитну стрічку або перство.

Мати „le tour" в Англії було не таке гонористе, проте реальніше. Це було ознакою справжньої близькости до царственої особи. Той, хто, через народження або через особливу ласку, користався правом мати безпосередні зносини з його величністю, мав у стіні своєї опочивальні баштицю із дзвінком — tour. Дзвоник дзвонив, баштиця відчинялася, з'являвся королівський лист на золотій тарільці або на оксамитовій подушці, потім баштиця зачинялася. Це було інтимно й урочисто. Таємність у близькості. Баштиця не мала ніякого іншого призначення. Її дзвоник сповіщав тільки про королівського листа. Того, хто його приносив, не бачили. А втім, це був просто паж королеви або короля. Лейчестер мав tour за Єлісавети, а Букінґам — за Якова I. У Джосіяни був tour за Ганни, хоч вона була й не особливо ласкава до неї.

Леді Джосіяна, діва-пересса, як Єлісавета була діва-королева, жила відповідно до сезону, то в місті, то в селі, й держала при

собі, як принцеса, маленький двір, в якому лорд Давид з іншими були придворними. Неодружені ще, лорд Давид і леді Джосіяна мали змогу, не викликаючи жартів, публічно з'являтися разом, що вони й робили залюбки. Вони часто приїжджали на спектаклі й на перегони в одній кареті. Сиділи в одній ложі. Шлюб, що його було дозволено їм і навіть нав'язано, охолоджував їх: проте взагалі їм приємно було бачитися. Інтимність поводження, що її дозволено було зарученим, має межу, через яку легко переступити. Вони стримувалися, і це було їм легко, бо інше вважали б за ознаку негарного тону.

Найкращі бокси тоді відбувалися в Ламбеті, в тому кварталі, де у лорда архієпископа Кентерберійського був свій палац, хоч там повітря було й нездорове, й багата бібліотека, що її в певні години було відчинено для шляхетних людей. Одного разу, це було взимку, на загородженому лузі відбувалося змагання двох відомих боксерів, на якому присутня була й Джосіяна,— її привіз сюди лорд Давид. Вона спитала його: а чи жінок пускають? Давид відповів їй: Sunt faeminae magnates. Вільний переклад: не міщанок. Переклад буквальний: є знатні дами. Герцоґиня входить скрізь. Ось чому леді Джосіяна побачила бокс.

Леді Джосіяна зробила тільки одну поступку: вона одяглася як чоловік,— тоді річ дуже звичайна. Жінки не подорожували інакше. На шість осіб, що їх могла вмістити Віндзорська карета, рідко бувало, щоб не було однієї або двох одягнених по-чоловічому жінок. Це було ознакою аристократизму.

Лорд Давид був в компанії з дамою, а тому й не міг взяти участи в змаганні,— він повинен був залишатися простим глядачем.

Леді Джосіяна видавала своє знатне походження тільки тим, що дивилася через льорнет,— це робили тільки аристократи.

В „шляхетному герці" за голову був лорд Джермен. Багато з джентлменів билися об заклад: Гаррі Белью-де-Карльтон, що мав претенсії на погасле перство Белля-Аква, — проти Генрі, лорда Гайда, члена парлямента від містечка Денгайвіда, що звався також Лавнчестоном; поважний Переґрін Берті, член парлямента від містечка Труро—проти сера Томаса Кольпепера, член парлямента від Медстона; лерд [1] Лемірбо на лотіянському кордоні проти Самуїла Трефузіса з містечка Пенрайна; сер Бартоломьє Граседьє з містечка Сен-Івес — проти високошановного Чарльза Бодвіля, що зветься лордом Робартсом і що був Custos Rotularum графства Корнвалійського. А також ще й інші.

Два боксера були—один ірляндець з Тіпперері, що звався від імення своєї гори Фелем-ґе-Мадон, і шотляндець Гельмсґайль. Поставлено було одну проти однієї дві народні гордості. Мали

[1] Титул дворянина-землевласника в Шотляндії.

змагатися ірляндець і шотляндець. Ерін збирався надавати стусанів Ґайотелю. Заклади досягали сорока тисяч ґіней, не рахуючи потайної гри.

Обидва бійці були голі до пояса, в дуже коротких штанах, застебнутих на стегнах, і в зашнурованих черевиках з підошвами на цвяхах.

Гельмсґайль, шотляндець, був молода людина, ледве дев'ятнадцати років, проте лоб у нього вже було зашито; ось чому на нього ставили два з третиною. Минулого місяця він проломив бока й вибив обоє очей боксеру Сіксмільсвотеру; цим пояснюється ентузіязм. Він дав своїм прихильникам виграти дванадцять тисяч фунтів стерлінґів. Крім зашитого лоба, у Гельмсґайля було ще зламано щелепи. Він був спритний і моторний. Заввишки він був з невисоку жінку, товстий, кремезний, з приземкуватим і грізним тулубом; нічого в ньому не пропало з того тіста, з якого його було зроблено. Не було ні одного м'язу, що не відповідав би цілі, навкулачному бою. Була якась стисліть в його міцному тулубі, блискучому й рудуватому, як бронза. Коли він сміявся, то три зуба, що їх не було у нього, приєднувалися до його усмішки.

Його супротивник був високий на зріст і широкий, цебто кволий.

Це була людина сорок років. Заввишки йому було шість футів, груди гіпопотама, а вигляд лагідний. Ударом кулака він міг би пробити корабельний чардак, але він не вмів його давати. Ірляндець Фелем-ґе-Мадон уявляв велику поверхню, й здавалося, що в боксі його роля скорше полягала в тім, щоб сприймати удари, ніж давати. Так, разом з тим почувалось, що він міг довго триматися. Щось подібне до ростбифа, не досить зжареного, що його трудно розжувати й не можна перетравити. Він був те, що місцевою говіркою так і звали: сирим м'ясом—raw flesh. Він був косоокий. Здавалося, він віддав себе на волю божу.

Ці дві людини провели попередню ніч плече в плече на одному ліжку і спали вкупі. Вони пили з однієї шклянки портвейн, кожен на три пальці.

І той і той мав свій гурток прихильників, людей з грубими лицями, що в разі потреби загрожували й арбітрам. В гуртку за Гельмсґайля можна було помітити Джона Громена, знаменитого тим, що він міг носити бика на своїй спині, й ще одного, на ймення Джона Брея, що одного разу взяв на свої плечі десять мішків борошна по п'ятнадцять ґалюнів у кожному мішку, ще й мірошника, і пройшов з цією ношею понад двісті кроків. З боку Фелем-ґе-Мадона лорд Гайд привів з Лавнчестона відомого Кільтера, що жив у Зеленому Замку й міг перекидати через плече камінь у двадцять фунтів вище за найвищу башту замку. Ці три людини — Кільтер, Брей і Ґромен,—були урожденці Корнваліса, що робить честь графству.

Інші прихільники були необтесані простолюдці з здоровенними спинами, з кривими ногами, вузлуватими великими лапищами, з недоладними мордами й не боялися нічого; майже всі вони мали вже справу з в'язницею.

Багато з них чудово вміли напоювати поліцаїв. Кожна професія повинна мати свої таланти.

Луг, що його вибрано було для змагання, був позад Ведмежого Саду, де колись відбувалися сутички ведмедів, биків і собак, по той бік нових недокінчених будівель, поруч з руїнами пріорства св. Марії Овер-Рай, що його зруйнував Генріх VIII. Дув ввесь час північний вітер і була поморозь; ішов дрібний дощ, що швидко повертався в ожеледицю. Серед присутніх тут джентлменів відразу можна було розпізнати поважних батьків родин, бо вони відкрили свої парасолі.

З боку Фелем-ґе-Мадона — полковник Монкрейф, як арбітр, і Кільтер — щоб підставляти коліно стомленому боксерові.

З боку Гельмсґайля—шановний Пюґ Бомарі, як арбітр, і лорд Дезертем з Кількарі — щоб підставляти коліно.

Обидва боксери декілька хвилин стояли посеред арени непорушно, поки перевіряли годинники. Потім вони наблизилися один до одного й подали руки.

Фелем-ґе-Мадон сказав Гельмсґайлеві:

— Я волів би краще піти додому.

Гельмсґайль увічливо відповів:

— Не можна ж, щоб шляхетні джентлмени даремно турбувалися.

Їм було холодно, бо вони були голі. Фелем-ґе-Мадон трусився. Їх зуби клацали.

Доктор Елінар Шарп, небіж Йоркського архієпископа, крикнув їм:

— Та бийте ж один одного, поганці! Це нагріє вас.

Це слово розпалило їх.

Вони кинулися один на одного.

Проте ні той, ні той не роз'ярявся. Перші три сутички пройшли мляво. Превелебний доктор Гемдрет, один із сорока членів громади All Soules College[1], крикнув:

— Нехай націдять їм джину!

Але два арбітри й два муштровики — всі чотири судді — вимагали додержуватися правил. Однак ставало дуже холодно.

Почувся крик: first blood! Вимагали першої крови. Їх знов поставили один проти одного.

Вони подивились один на одного, наблизилися, простягли руки, торкнулися кулаками, потім відступили. Враз низькорослий Гельмсґайль стрибнув.

---

[1] Коледж Всіх Душ.

Почався справжній бій.

Він ударив Фелем-ґе-Мадона в перенісся. Кров залила все його лице. Натовп закричав: „Гельмсґайль націдив бордоського вина!“ [1]. Плескали. Фелем-ґе-Мадон махав руками, як млин крилами, й тикав кулаками як попало.

Шановний Переґрін-Берті сказав:

— Осліплений, проте ще не сліпий.

В той самий час Гельмсґайль з усіх боків чув крики, що підбадьорювали: bung his peepers! [2]

Взагалі обох чемпіонів було вибрано справді дуже добре, і дарма що погода мало сприяла, ясно було, що змагання удасться. Quasi-велетень Фелем-ґе-Мадон мав деякі хиби в своїх перевагах: він був неповороткий. Його руки були як дубини, а тіло було надто велике. А малий бігав, бив, стрибав, скреготав зубами, його прудкість подвоювала його силу; він також був спритний і на хитрощі. З одного боку примітивний, дикий, необтесаний, темний кулак, з другого — удар цивілізованого кулака. Гельмсґайль бився стільки ж своїми нервами, як і м'язами, і не тільки силою, а й сміливістю. Фелем-ґе-Мадон скидався на інертного м'ясника, та й перший удар приголомшив його. Це була майстерність проти природи. Це був лютий проти варвара.

Ясно було, що варвара поб'ють. Проте не дуже швидко. В цьому й була цікавість.

Маленький проти великого. Шанси за малого. Кішка перемагає собаку. Давид завсігди побиває Ґоліята.

На бійців сипався град викриків: Bravo, Helmsgail! good! well done, highlander! — Now, Phelem! [3].

Друзі Гельмсґайля доброзичливо умовляли його: вирви йому баньки.

Гельмсґайль зробив краще. Несподівано він нахилився, в'ючись як гадюка, випростався і з усієї сили вдарив Фелем-ґе-Мадона в грудну клітку. Колос похитнувся.

— Неправильний удар!—крикнув віконт Барнард.

Фелем-ґе-Мадон опустився на Кільтерове коліно й сказав:

— Я починаю нагріватися.

Лорд Дезертем порадився з арбітрами й сказав:

— П'ять хвилин перепочинку!

Фелем-ґе-Мадон був наче непритомний. Кільтер обтер фланелею кров на його очах й піт на його тілі і влив ковток води в його рот. Це було на одинадцятій сутичці. У Фелем-ґе-Мадона, крім рани на лобі, ударом було покалічено груди, живіт розпух і пом'ято тім'я. Гельмсґайлю — нічого.

---

[1] Helmsgail has tapped his claret.

[2] Вирви йому баньки.

[3] Браво Гельмсґайль! добре! чудово, гірняк. Тепер Фелем.

Серед джентлменів помітне було якесь хвилювання.

Лорд Бернард повторив:

— Удар неправильний.

— Заклад недійсний,— сказав лорд Лемірбо.

— Я вимагаю назад свою ставку,— заявив сер Томас Кольпепер.

А шановний член парлямента від містечка Сент-Івес сер Бартоломю Ґресдьє додав:

— Нехай повернуть мені мої п'ятсот ґіней,— я йду.

— Припинити змагання! — закричали збори.

Однак Фелем-ґе-Мадон підвівся, майже хитаючися, як п'яний, і сказав:

— Будемо змагатися далі, тільки з умовою. Я так само маю право нанести один неправильний удар.

З усіх боків закричали: „Згода!"

Гельмсґайль здвигнув плечима.

Минуло п'ять хвилин. Сутичка відновилася.

Змагання, що було агонією для Фелем-ґе-Мадона, була для Гельмсґайля іграшкою.

От що значить наука! Низькоросла людина знайшла спосіб ухопити велетеня в свої руки, цебто Гельмсґайль враз згріб величезну голову Фелем-ґе-Мадона під свою ліву руку, зігнувши її, як крицевий півмісяць, і держав її під своєю пахвою, нагнувши шию й нахиливши потилицю, в той час, як правим кулаком не переставав бити, як молотком по гвіздку, тільки знизу вгору, й спокійно кришив йому лице. Коли він покинув Фелем-ґе-Мадона і той підвів голову, то лиця в нього більше не було.

Те, що було носом, очима, ротом, тепер було щось подібне до чорної губки, що її намочено в кров. Він плюнув. На землі видно було чотири зуба.

Він знов упав. Кільтер узяв його на своє коліно.

Гельмсґайль був майже цілий. У нього було декілька незначних синяків й уразка на одній дужці.

Тепер уже нікому не було холодно. Заклад досяг шістнадцяти з чвертю за Гельмсґайля проти Фелем-ґе-Мадона.

Гаррі де-Карльтон крикнув:

— Немає вже Фелем-ґе-Мадона. Б'юся об заклад за Гельмсґайля моїм перством Белла-Аква й моїм титулом лорда Белью проти старої перуки Кентерберійського архієпископа.

— Подай твою рожу, — сказав Кільтер Фелем-ґе-Мадону, і, всунувши свою закривавлену флянелю в пляшку, він почав обмивати його джином. З'явився рот, і Фелем-ґе-Мадон одкрив одно віко. Здавалося, що скроні його тріснули.

— Ще одну сутичку, друже,— сказав Кільтер. І додав:— На пошану своєї отчизни.

Валійці й ірляндці розуміють один одного; однак Фелем-ґе-Мадон не подавав ніяких ознак, що він має ще щось на умі.

Фелем-ґе-Мадон підвівся. Кільтер піддержував його. Це була двадцять п'ята сутичка. З маніри, як цей циклоп,— бо в нього було тільки одно око,— став у позицію, зрозуміли, що настав його кінець, і ніхто не мав сумніву, що він загине. Він закрився вище підборіддя — незграбність кінця. Гельмсґайль, що ледве спітнів, крикнув:

— Б'ю об заклад за себе. Тисяча проти одного.

Гельмсґайль, піднявши руку, вдарив, і — дивна річ — обидва впали. Чути було веселе бурчання.

Це бурчав задоволений Фелем-ґе-Мадон.

Він скористався з страшного удару, що його Гельмсґайль наніс йому в голову, щоб нанести йому неправильний удар у пуп.

Гельмсґайль простягся на землі й захрипів.

Збори, побачивши Гельмсґайля на землі, сказали:

— Відплатив.

Всі плескали, навіть ті, що програли.

Фелем-ґе-Мадон відплатив неправильним ударом за неправильний удар, і він мав на це право.

Гельмсґайля винесли на ношах. Загальна думка була та, що йому не вставати. Лорд Робартс закричав: „Я виграв тисячу двісті ґіней!" Фелем-ґе-Мадона, очевидячки, було покалічено на все життя.

Виходячи, Джосіяна взяла руку лорда Давида, як це годиться між зарученими, й сказала:

— Це дуже гарно, однак...

— Що однак?

— Я гадала, що це прожене мою скуку. Проте, ні.

Лорд Давид спинився, подивився на Джосіяну, стиснув губи, надув щоки, похитав головою, що визначало: увага! й сказав герцоґині:

— Проти скуки є тільки один спосіб.

— Який?

— Ґуїнплен.

Герцоґиня спитала:

— Що таке Ґуїнплен?